

Fetykó Judit
RECENZIÓFÉLÉK II.

Fetykó Judit
RECENZIÓFÉLÉK II.

Budapest, 2014

Fetykó Judit
RECENZIÓFÉLÉK II.

Fotó, címlap:
Darvas Judit

Budapest, 2014

Tartalomjegyzék

KAMARÁS KLÁRA: <i>Pepita füzetek</i> c. könyvéről – áthallások a szerző <i>Anica</i> c. regényéből	7
ILYÉS JÁNOS: <i>Felhők alatt</i> c. kötetéről	20
Gondolatfutamok NAGY BANDÓ ANDRÁS: <i>Sosemvolt Toscana</i> c. regényéről	24
„Óh, jaj meg kell halni, meg kell halni!” – előtte, utána, közben... – NAGY BANDÓ ANDRÁS: <i>Vár rád Toscana</i> c. regényéről	34
A történetfölötti <i>MINDEN KEZDET. A beavatás regénye</i> – TURCZI ISTVÁN könyvéről	47
Parttalan szigetek – PROSSZER GABRIELLA JÚLIA: <i>Naxos felé (Egy lélekkereső), I.; Naxos partjainál (Megtalált lélekkel) II.; Naxos szigetén, III.</i> – regénytrilógiájának értelmezése	53

¹ Babits Mihály: *Ősz és tavasz között*

KAMARÁS KLÁRA: *Pepita füzetek* című
könyvről
áthallások a szerző *Anica* c. regényéből

Négy füzetet tartalmaz a könyv, melyek egyenként, önálló történetként is megállnak.

Az egyéni sorsok, melyek egy-egy füzetben megnyílnak, egymásba kapcsolódnak a történet során, egyik füzetből a másikba átnyúlnak a történetek, a szereplők közti rokonság és a rokonok elágazó kapcsolatai ismét fel-felbukkannak a *Pepita füzetek*ben.

Figyelmes olvasással lehet megérteni a történeteket, a szereplők családi viszonyainak alakulását, a szöveg így nem tartozik a könnyű szórakozást, szórakoztatást adó, ígérő prózák közé, és még ami fontos, hogy nem nő-történet – bár a szereplők sorsa nagyrészt nők sorsa, mégis ami velük történik, abban jelentős része van a velük élő, velük kapcsolatban lévő férfiaknak, és nem utolsó sorban az elmúlt bő száz év történelmének is (ami itt a személyek sorsának alakulásában, a külvilág, a háttér történéseiben jelenik meg) – az író tollából.

Az elbeszélésmód jellemzője, hogy minden füzetben a többszörös keretezés elve jelenik meg: történet a történetben, meg még abban is egy másik történet. Mint amikor szabadon beszél, ír valaki, és ami ott, akkor beleszökik az emlékekbe, az is hozzárakódik a történethez, mert a beleillés miatt utal valami olyan

történésre, ami nélkül amiről épp beszél/elbeszél, vagy amit elkezdett beszélni/elbeszélni és most áttért a második történetbe, nem lenne teljes a beszélő, az író szerint, ennek okán a könyvet nem lehet „most olvasok valamit” besorolásként olvasni, mert a szöveg ezek miatt a beszédmódok miatt figyelmet követel.

Az első füzet előkészíti és bevezeti a történet kezdetét, ahol a füzet főszereplője, fő történetmondója Baba néni, majd a történet a második füzetben Baba néni születésétől kezdve, élete egy részét mondja el. A harmadik füzet Baba néni kislányának, Jusztinkának a füzete, a negyedik már a mában játszódik, Jusztinka és rokonai történeteinek laza láncolata, ahol a múlt század (1900-as évek) 70-es, nyolcvanas éveiben tart a füzet története.

Visszatérő tárgy a baba a történetekben. Az első füzetben hús-vér nő neve: Baba néni történetével kezdődik el a füzetek sora. A játék baba első története egy szomorú, mégis groteszken tragikus eseménylánc végkifejlése, ahol a játszmalehetőségeket rosszul értelmező, csalódott gyermek fájdmát írja le a szerző (Baba néni gyerekkori élményeként), melynek leírása mégis határok között marad; lehetne ezt a fájdalmat, tehetetlen és még sok jelzővel felruházható helyzetet fokozni, de Kamarás Klára nem teszi. Nem ezt teszi. A történet megáll, és itt a prózáíró a kínálkozó alkalmat ki nem használva, még erősebbé, és valóságosabbá teszi a mondanivalóját. Sőt, akinek van gyakorlata a gicces felé, a szappanoperás felé való eltolódásos történetekben, az itt észreveszi, hogy ez a füzet, és majd tovább, a másik három, az egész *Pepita füzetek* távol áll az ilyesmitől. Ez

olyan próza, ami valódi irodalmi értéket ad. A negyedik füzetben ismét megjelenik a baba, egy másik játék babával kapcsolatos történet, ahol a felnőtt, anya-szerepben lévő nő baba-élményét olvashatjuk. Na de térjek vissza a babákhoz, mert még a baba-motívum a ténylegesen megszülető embercsecsemő, ember-babák elbeszélése mellett tovább is megjelenik. A még gyermek korú Babának ajándékozott csúf babát követi egy másik, aminek a haját maga Baba nénivé érett Baba varrja vissza asszonyi-női ügyességével, és végül egy vadonatúj baba jelenik meg a negyedik füzet végén, ahol a mesélést átvevő, főszereplővé vált nő, Jusztinka rokona kap ajándékba egy babát. Egy olyan babát, amit ő kér, amit végül saját anyjától kap meg, akkor kapja meg, mikor már túl van a babázó koron, még saját gyermekeivel való csecsemő- kisgyerek-ellátási babázási koron is túl. Ez a baba szinte egyesíti az összes babát, jelképpé lesz. Az idő és a helyzet annyira túlhaladta, hogy az idő elmúltával már nem való semmire, a játék idején nem volt, most már nem játszanak vele, a vitrin tárgya lesz, sorsa is beteljesedik, az anya vitrinben ülő babáját a fiúgyerekek csínyből, vagy játékból, (?) vagy csak azért, mert nem az ő játéka, nem tipikusan fiús játék, de az anyjuké, összerajzolják, részben használhatatlanná teszik – de ez már nem számít a füzetet író véleménye szerint.

Az első füzet történet visszanyúlik a keretezéssel valahova az 1900-as évek fordulójára, vagy még előbbre, a történések és szereplő a polgári világ különböző rétegeiben élve, azok közt járva annak jellegzetességeit mutatja – a történet önkereső, eredetkereső indulás után felbukkanó lány utazása Baba nénihez emlékező láncolatát indítja el, ahol az emlékek, a valós vagy

máshonnan vett történetek, történések egybesűritése egy olyan gondolati, emlékezeti előfeszítést tesz, ami a többi füzetben felhossa, fokozza a történések keretes leírását.

A születés, a halál, a szerelmi szálak és ezek következményei mély nyomokat hagynak az aktuális füzet beszélőjében. A hirtelen, minden átmenet nélkül nagylányból felnőtt nővé, feleséggé válás szintén feszültséget rejt, és ez a szereplők emberi játszmáiban, az egymáshoz, saját szülőanyához, férjhez, anyóshoz, a szűkebb és tágabb rokonsághoz, ismerősökhöz való alkalmazkodás szerepeiben minden füzet történeteiben végig jelen van. Maga a szociokulturális közeg, ahol Baba néni még titoknak, szégyennek számító, szorongató és megoldhatatlan helyzetekkel találkozik, amiben a saját családjában előforduló titoknak-szégyennek számító történések is benne vannak, mind jellemzőek a korra, melyre a történetmondó utal, amit minden olvasó a maga emlékeinek és időérzékének segítségével tud behelyezni az elmúlt századba.

A nők önmegfelelése, törekvéseik arra, hogy a női szerepnek épp ott, abban a környezetben, ahol élnek, meg tudjanak felelni, még a mai női szerepkör játszmarendszerében is hasonlóak. A velük, körülöttük élő férfiak szintén a kor egyes rétegeinek férfi-jellemzőit mutatják, és ezek az alakok, úgy, mint a nők alakjai, szintén jelen vannak a mában. Az emberi viselkedés, a társadalmon belül az egyének, családok, rokonok játszmái nem változtak olyan nagy léptékben, ahogy az ipari, technikai civilizáció –, talán alig, vagy majdnem semmit nem változtak.

A hagyományos és megszokott, elvárt szerepből kitörés a második füzetben a válás motívuma, ami a

körülbelüli 1930-as, 40-es években vidéken ritka volt, nehezen kivihető, és minden irányból a nő társadalmi presztízsének rovására történt. Ez a történet indít el egy másik életformába való belépést, ahol a szerelem és szeretet a két ember között más, kifinomultabb, az egymáshoz való odafordulás minőségileg magasabb, és melynek végzetesen véget vet a háború, a fasizmus. A válás körüli vélekedések, a férj, anyós, rokonság hozzáállása mai napig jellemző; a nyíltan vagy burkoltan kimondott vélemények szerint a gyerekes férjes asszony tűrjön, ne váljon el. Saját önálló, gyermektelen életét élő nagynéni levele ezt tükrözi, amint bátyjának (a füzet főszereplője apjának) ír: „A válásnak nincs értelme, fizethetnéd a tartásdíjat élete végéig, és tovább szegyenkezhetnél az ismerősök előtt a tettei és fecsegése miatt.” ... „Vitesd be a bolondokházába, és soha többé ne fogadd vissza! Mást nem lehet tenni!” – a hön szeretett báty valóban jóra való férfit [valóban az!], felesége meg egyszerre lerázni, bolondok közé becsukni való a sógornő szemében. Vagyis van egy társadalmilag elfogadott rend, és aki ebből kitör a viselkedésével (füzet főszereplőjének anyja), vagy azzal, hogy el mer válni (maga a főszereplő), azt el kell távolítani valahova... ahol nem zavarja a többiek életét. Ez a nagynéni, Margit néni, az első füzet egyik központi alakja, aki Baba néni életében jelentős szerepet tölt be, ő a nagynéni, akihez elkerül, aki kiemeli, kiveszi a kislány Babát az anyagi nehézségek és házastársi ellentétek közt élő milióból, és aki kemény elvárásaival kornak nevelési és pedagógia módszereivel neveli egy ideig – pontosabban ezeket a módszereket alkalmazza a gyerekekkel szemben, ahol a szeretet nemigen jut kifejezésre, a gyerek adott esetben

szóhoz sem jut, meg nem történt bűnét el kell ismernie, mert a felnőttek elvárásai, így Margit néni elvárásai ezt kényszerítik ki belőle (Margit néni valószínűleg az 1800-as évek utolsó felében született, erre nincs direkt utalás, de a szereplők más adatai és a Margit néniel való kapcsolatuk feltehető ideje erre utal; Baba néni füzetének kezdősorai: „1906. március 4-én születtem. Négylovas hintóval vittek keresztelni, engem, a kis szőrös majmot”).

A nők alakja részben változik, tehetségük, vágyaik ismét és ismét előjönnek, a füzetek során a női lét és élet fejlődése mutatkozik, még ha kis lépésekben is, a negyedik füzet nőalakja a mában él, ám az ő életében is jelen van számtalan olyan elem, mely az elmúlt 100-150 év alatt nem csupán a Magyarországon, hanem inkább ennek a korban, bő évszázadban a női szerep jellemzője civilizációnkban. Azt mutatják ezek a nőalakok, azok a jellemzőik, viselkedésben, élet-sorsaikban, ahogy itt Magyarországon a nőt nevelik – pontosabban nem nevelik; hanem valahogy felnőtt: az előttük lévő generációk nem adják át a kellemes-kellemetlen tapasztalatokat (szerelem, szexualitás, házassági hűtlenség, stb) – így ezek a nőalakok is az élet helyzetei közt botladozva próbálják élni az életüket, amiben az önkontroll mellett állandóan jelen van a környezet (anya, anyós, rokonok, baráti kör) kontrollja, ami nem ismert pardont. Sőt! Megbocsátást igen ritkán, és még ritkábban a kegyelmi állapotot sem, a másik esendősége, megoldhatatlan helyzetekből adódó hibái miatt. Ezt azért (is) tartom fontosnak, mert a történet Közép Európában játszódik, keresztényeknek tartott közegben, ahol a történések elég távol állnak a vallás, a templom emlegetésétől, de mégis ez az egyik eszmei háttér, ami

folyamatosan jelen van, akár tud róla az olvasó, akár nem.

A férfiak alakja a szituációkban élénk, de kissé távolibb, mint a nőké. A magára maradt és özvegyiségében azonnal felnőtt lánya ellen forduló apa személye tipikus, a saját nyugalját féltve tilt és arra törekszik, hogy lánya távolodjon el az udvarlótól. Az otthonról gondoskodó nő szerepét a felnőtt lány részben átvette, de a feleség alárendelt és alkalmazkodó szerepét nem. (első füzet)

Az őrnagy úr alakja –, ahova Baba serdülő lány korában gyerekek mellé szegődik – a tipikus úriemberé, aki a teherbe ejtett cselédlánytól azonnal megszabadul, a súlyos betegségbe esett kiscselédtől (Babától) szintén, aki [orvos nélkül] esetleg fertőzőnek tartott betegségét minden törődés nélkül éli meg, mert az úr és családja azonnal (nem mintha eddig nem azt tette volna...) de most egyértelműen tárgyiasítja, elkülönítve magára hagyja.

Nem sok szó van a szerelemről, ahol előfordul, mint pl. Helén önmagát és környezetét romboló, beteljesületlen szerelmi láza, melynek tárgya „Kálmán hadnagy volt, a snájdig fajtából”, akinek esze ágában sincs a mamának udvarolni, és ez a színt nem vallás végül az anya és a leány között hoz létre átmenetileg kibékíthetetlen ellentétet. Az apa, Helén férje (aki hadirokkant százados) még így is szereti az asszonyt, és eltávolítja felsége közeléből Kálmánt, felvállalva ezzel a szóbeszédet is.

Józsi, Baba néni férje hol családszerető, hol iszákos, kártyás, mulatozós énjét mutatja, az a Józsi, aki a néni elbeszélésekor „Másnap reggel Józsi jót nevetett a

zavaromon. ... Ha egy csöpp eszem van, már rég túlehettem volna azon, ... az egész világ ezt csinálja. Mit vagyok úgy oda!” Majd meg: „Kinek kellesz te? Fát vághatok a hátadon, ha akarok! Neked nincsen hova menned.” és ugyanez a Józsi az, aki az összes ivócimboráját felsorakoztatja az asszony elleni válóperes tárgyalásra, akik képesek barátilag hazudni: minden rosszat, mocskot elmondanak az iszákos, goromba férfitől szabadulni akaró nőről.

István kiemelkedik a férfiak sorából. Ő az ideális férfi, aki neveltetése, érzékenysége miatt a kezdeti ismerősi kapcsolat után valódi és őszinte szeretettel fordul Baba felé, akinek gyermeke ellátása, az elvált nő anyagi gondjai, anyjának férfiakkal (Kálmán) való viselkedésének emlékei nyomasztóak – a férfi mégis képes saját családja értékei és érzelmi elvárásai mellett a nőt választani, kívánni, míg beérik az érzelem. Ez a férfi a füzet női főszereplőjének igazi társa, míg a történelem (ami ebben a regényben is kimondva vagy kimondatlanul végig jelen van), közbe nem szól. Sok százezer más férfival és nővel István is a fasizmus áldozatává válik, nem tér vissza.

A nyilas alakja (aki szintén férfi) egy a korra jellemző viselkedésformát mutat, aki titokban segített, közben próbálta Babát beszervezni a nyilas pártba. Jelentős segítség nincs, mert az egyházi házassági anyakönyvbe sem írta be a pap Babát és Istvánt, (félelem? lelkiismeretlenség? csak úgy hagyása a dolognak?). A nyilas élelmiszert, ruhát hord a táborba Pistának. „Küldjem a megtalpalt bakancsát...”... „Mindent összekészítettem” ... „Aztán hallottam, hogy a tábor pár nap múlva elindul... A nyilas előre tudta. Nem

ment vissza, nem is azzal a szándékkal kért szabadságot” ... „Felszabadulás. Az első napok egyikén *annak a nyilasnak* a kamasz fiát láttam meg az utcán. A lábán felismertem a bakancsot, amit a csomagba tettem ... A nyilast nem jelentettem fel, nem szóltam semmit”. A nyilas többszörösen változtatta szerepét, személyiségét. Egyszer egy hatalom egyenruhát viselő katonája volt, aki élet-halál ura; aztán a segítő, aki ezt talán azért is teszi, hogy bebiztosítsa magát minden oldalról, bármi lesz is a kimenetel; és apa, apa is, aki a halába menő zsidónak már nem adta oda a megtalált bakancsot, a fiának kellett az. Az apai reálisnak mondható elgondolás a másik ember semmibevétele, vagy a másik ember elleni merénylet... (második füzet) – és hányan vannak ma is olyanok, akik hasonló játszmarendszer szerint élnek az életüket, még ha nem is ilyen szintű helyzetekben...)

A negyedik füzet férfialakja nagy önfegyelemmel bír, tanul, éhez, és vár. „Az okleveleden ne az asszonyneved legyen” – így Juszti anyja. „Mint jó gyerekek, szót fogadtunk és vártunk” ... Mikor befejeztük a főiskolát, Zalába kerültünk. Végre összeházasodtunk... Úgy éreztem hogy ez kibírhatatlan, itt nem lehet csinálni semmit, itt nem történik semmi. Később rájöttem, az a legjobb, ha nem történik semmi, mert a legtöbb történés valami bajt jelent.” – ezt a következtetést a harmadik füzet főszereplője, Jusztika vonja le, aki boldog házasságban él, azzal a férfival, aki várni tudott erre a házasságra. Ebben a férfiban, a kitartásában, a munkaterhelésében, a kedvességében több van, mint a könyv férfialakjaiban (kivéve Pista alakja).

A regényben előforduló gyermekalakok változatos viselkedést mutatnak; Lacika, akivel senki nem bír; az

őrnagy úr békés és könnyen kezelhető gyerekei, Baba gyereke, Jusztika, akinek felnőttekkel való kapcsolatai, iskolás társaihoz, tanítóihoz, Margit nénihez, a varrónőhöz, anyjához aló viszonya mind a már emlegetett nevelés, nem nevelés jellemzőit mutatja. A felnőttek, még a gyermeket szerető felnőtteknek is érthetetlenek a gyermeki viselkedéssel járó történések, a felnőtt bármikor ítélkezhet a gyerek felett, és az azt az ítéletet még akkor is el kell, hogy fogadja, ha biztos saját gyermeki igazában.

A *Pepita füzetek* története társadalmi rajz, rendkívül jellemző szereplőkkel és történésekkel. Kamarás Klára *Anica* című korábbi regényének főszereplője szintén mutat a *Pepita*-ban megrajzolt nőalakokkal rokonságot. Ezt nem úgy értem, hogy azért, mert azonos író két könyvéről van szó. *Anica* egy olyan korban él, ahol gyorsan változó, értékeiben az anyagiak, a pénz, és gyakran az életben maradásért való cselekedetekkel kell szembenéznie. A szép külső és a szorgalom csak részben segít. A társadalomnak a szintjei itt, úgy mint a *Pepita* szereplőinek sorsában, összekeveredve, értékeket és érdekeket követve bukdácsolnak mindennapjaikban. Az *Anica* történetében megjelenő epizód, melyben Anka elviszi lányát a bábához, hogy a szerelem nem kívánt részétől megszabaduljon, azt mutatja, hogy abban a korban is volt abortusz. Mindkét regényben otthonszülésekről olvashatunk, ami abban a világban teljesen természetes volt (nézzük csak napjaink hatalmas társadalmi zsongását ezzel kapcsolatban...). Anka öngyilkossága, mint betegségéből való kilépés, az 1800-as évek végnek, 1900 évek elejének, sőt még a középső

évtizedinek is igen gyakori sors-megoldási választása volt, ami vallásilag és társadalmilag elítélendő volt, mégis sokak ezzel fejezték be kilátástalan életüket. Babának is vannak szorongatott helyzetben ilyen irányú gondolatai, de ő nem jut el a tényleges tettehez.) És persze mindkét regénynek megvannak a drámai csúcspontjai. Az *Anicában* a könyv végén, ahol a gyermek egy pillanat alatt férfivá érik, és lelőtt apja felé nem rohan, ott marad a szekéren a testvérei és anyja mellett, egy elembertelenedett háborúvégi napon vonul tovább, felnőtt lesz lelkében, és elszakad talán örökre mindentől, ami emberi. A *Pepitában* több csúcspont is van, minden füzetnek megvan a maga csúcspontja. Az egyik legkiemelkedőbb, amikor Baba néni elhagyja a férjét, és végig képes vinni a válását, ami abban a korban rendkívül nehéz és a nőre társadalmi megvetést vetítő volt. A világ, ahol a szereplők, és mindkét regényben női főszereplők mozognak, patriarchális berendezkedésű társadalom, a nők jogai, jóléte, biztonsága szinte kizárólag férfiaktól függ. Ezek apák, férjek, szertők, élettársak, és ezeknek a férfiaknak a rokonai, akik férfitársak, legyenek bár a főszereplő nő anyja, vagy nagynénje... Az *Anica* egyik epizódjában, ahol a nevelőapa a felnövő lányt szeretőjévé teszi, közvetetten vagy átvitt értelemben mutat inceszt kapcsolatra, mely akkor sem, és napjainkban sem ritka. A nevelés, általában, és főleg a lány- nőnevelés a szigorú (íratlanul elvárt) szabályok rendje, amit nem magyaráznak, ahol a felnövő léleknek magának kell valós, vagy tévutakon sok csalódással elérni valamilyen útra... olyan közegben, melynek érték- és hitvilága láthatóan hamis.

Az *Anica* egy rendkívül erőteljes drámai csúcsponton ér véget, mégis felsejlik (történelemtudásunkkal a háttérben) a pozitív végkifejlet, a túlélés. A *Pepita füzetek* negyedik füzetében a történet elért a mába. Az anyák, nagynénik sorsa be- vagy kiteljesedett az utolsó nőalakban, egyszerre van benne a szigorú nagynéni, a különböző anyaminták, a tanulással a társadalomban önállóvá váló nő, a feleség, és a szeretett feleség és nő, és az az ember (nöember), aki felismeri, hogy mi a legnyugodtabb, legjobb az életében. Ezek a nők nem harcoltak az egyenjogúságért, csupán éltek a rájuk jutó női sorsot. A körülöttük lévő férfiak azonban ezek nélkül a nők nélkül, és a nők munkája nélkül nem sokra mentek volna. [adalék: a nők szavazati joga (felsorolásszerűen) választásokkor: Nagy Britanniában 1928-ban; Franciaországban 1948-ban; Svájcban 1971-ben; Magyarországon 1918-ban az I. néptörvény: a nők akkor választhatnak, ha valamely hazai élő nyelven írni és olvasni tudnak, ha 24. életévüket betöltötték, és legalább 6 éve magyar állampolgárok. A nők választójogának első teljes megadása a Tanácsköztársaság idejére esett: 1919. áprilisától minden 18. életévét betöltött férfi és nő szavazati joggal bírt. 1919 után azonban jogaikat ismét korlátozták, és az általános, mindenkire vonatkozó (férfiak-nők), közvetlen és titkos választójog Magyarországon 1945-től létezik: az állampolgársági feltétel maradt meg a törvényben, és az országban lakáshoz kötötték a választójogot.]

Ezek a történetek olyan szerzőtől valók, aki odafigyel a többiekre, az emberi viselkedés jellemzőit jól meg tudja ragadni prózájában. Ha nem lenne odaírva,

hogy Kamarás Klára az író, akkor el kéne gondolkodni, hogy vajon férfi vagy nő írta-e ezeket a regényeket? Főleg azért, mert ha tudjuk is, hogy írónő könyveit olvassuk, és azok nők történetei; mégis az elbeszélési mód realista, a történet kibontása pedig romantikus elemekben gazdag – szóval figyelmet igénylően olvasmányos – magasan felette áll a szirupos nő-újságok és nő-magazinok beszédmódjának. A két regénynek irodalmi értéke van.

Anica (117 oldal). *Pepita füzetek* (206 oldal) – mindkét könyv címlapját Kaskötő István tervezte. A Révai Digitális Kiadó kft jelentette meg, a szerző kiadásában.

Budapest, 2010. október 27

ILYÉS JÁNOS: *Felhők alatt*
című kötetéről

„Az ember csodálatos képessége az emlékezés. Igaz, ezek a képek idővel, a ráarakódott évek, évtizedek hatására halványulnak, sőt, némelyek ki is esnek tudatunkból” – írja Ilyés János *Felhők alatt* című, ötödik kötetének bevezető soraiban.

Érdeklődve várom jó tollú barátunk kötetének megjelenését – hiszen az ismert szöveg egészen másként veszi ki magát, sőt, igazán az tud meglepően jelentőssé válni, ha könyvformát kap –, mely a szerző életrajzi visszaemlékezése, egészen attól a kortól, amire az emberi emlékezet, így Ilyés Jánosé is képes visszanyúlni, és a „ráarakódott” vagy ráarakodott (mert rakódik az magától, és mi is rakunk emlékeinkre az idő múlásával, hol ezt, hol azt...) hatások alól kibont.

A történet görög, halad, egy-egy részlete a másikba kapcsolódik, az időrend szerint, és végig hordozza azokat a jellemzően Ilyés János-i prózai sajátosságokat, melyek az író valamennyi prózáját áthatják, és félreismerhetetlenül állítható ezekről a prózai írásokról, és erről a legújabb műről is (annak legalábbis, aki olvasott a szerző prózájából), hogy ez csakis Ilyés-féle írás lehet.

A *Háború után* 2004, a *Történetek*, 2004, a *Szökés becsületszóra* 2008, valamint a *Mindenért fizetni kell* 2008 a DIVIUS LUX MM. Kiadó által megjelentetett

prózai művek mindegyike jó meseszövvő, szó-szövvő, a novellás kötetek jól tömörítő prózaszerzővel ismertettek meg. A regény, a *Szökés becsületszóra* történetfolyamata során végig képes a szerző fenntartani az olvasó érdeklődését, ami annál fontosabb, minél hosszabb egy mű (főleg az olvasásról egyre jobban leszokó ifjabb generációk körében... bár elmondhatom, hogy családjunk ifjabb tagjai, és munkatársi, ismerősi köröm húsz és negyven év közti korosztályai [is] elolvasták ezen emlegetett Ilyés-köteteket –, úgy kellett visszaszereznem tőlük János könyveit, azaz már az én Ilyés Jánostól kapott könyveimet...)

Ilyés János különös művésze a szóbeli kifejezésnek, beszélgető, anekdotázó kedve kimeríthetetlen, az általa elmondott történetek jellegzetes beszédmódjával, sajátos hangképzésével olyan ízes, hol borongós, hol tréfás, hol drámai, hol groteszk érzést keltenek, hogy felmerül: a szerzőnek érdemes lenne (talán) hangos könyvként, saját hangján kiadni az írásait... 2009-ben, Szentendre központjában egy kávézó teraszán néhányan az írásról, az írás kényszeréről, saját írásainkról beszélgettünk. Köztünk volt Ilyés János. Észre sem vettük, órák teltek el, a köröttünk lévő asztaloknál mindenféle korosztályú „mások” ültek, megtöltötték a kávézó szabadtéri teraszát, és hallgatták az irodalmi beszélgetést. János történeteinek velünk együtt nevettek, láthatóan várták, mikor lesz ismét nála a szó, milyen emlék, történet hangzik el ismét tőle.

A Felhők alatt – gyermekkorból kiinduló története egy zárt közösséget mutat, melyet az ismerhet zártságával, belső sajátságával, aki benne élt. A kibontakozó gyermeki lélek azokat a példákat követi, amikbe belelát, amiket ott és akkor értéknek tud, amit a

család képvisel. Akkoriban a katona-családok élete fegyelmet és számos olyan elvárást követelt meg, melyről a mai olvasó talán nem is hallott. Ebben a regényben nem csupán egy felnövő ifjú pályaválasztása, hanem a közelgő háború is ott van, mert a kor, amiben a történet zajlik, össze van kötve a valós történelmi tényekkel. (Ilyés beszédmódjában mai napig jellemző a repüléssel, a suhanással kapcsolatos szavak használata, gesztikulációja olyan szuggesztív módon tudja megidézni a repülés élményét, amit így, valós repülő, valós repülő tárgy, valóban épp most repülő madár nélkül, csakis a levegő szerelmes tudnak.)

A repülő pályafutása nagy módosuláson ment át a háború után. Vitorlázórepülés, repülőoktatói munka következett. A történelmet általában ismerjük... hogy Ilyés János repülő pályája, ha más irányban is, de folytatódott a háború utáni években is, annak valószínűleg az is oka, hogy katonamúltú családja, és ő maga sem köteleződött el sehova olyan mértékig, hogy az a repülést, a repülőzést gátolta volna.

Ez a könyv különböző nevekkal, helységnevekkel és időpontokkal gazdagon mutatja be a szerző által átélt, megélt eseményeket; élvezhető, jellemzően Ilyés János-i történetmondásába bevonja az olvasót. Hatalmas idősavot ölel fel, mégis a történések úgy hatnak, mintha velünk, valamelyik kedves barátunkkal, rokonunkkal is megtörténtek volna, mintha magunk is tudnánk ilyeneket elbeszélni... de nem tudunk. És ez a lényege az írói tehetségnek. Felkelti azt az érzést az olvasóban, hogy nekem is van, volt egy ilyen, egy majdnem ilyen történetem... de.. De! és pont itt ez a: de. Nem képes azt

a történetet bárki élvezhető, izgalomkeltő formában leírni. Ilyés János képes rá. Ő ezt mesterien tudja.

Olvassuk hát a *Felhők alatt*-ot... .. és még megsúgok valamit az olvasónak: ez után hamarosan jön a hatodik Ilyés-kötet(!...)

Budapest, 2010. október 01.

Gondolatfutamok

NAGY BANDÓ ANDRÁS: *Sosemvolt Toscana* című regényéről

2010. június 5-e, Városliget. Nagy Bandó András *Sosemvolt Tosana* című könyvét a Szamárfül Kiadó sátránál láttam meg, a művész számos más könyve között. A csábítóan bő kínálata és a szerző verseket, mondókákat, haikukat tartalmazó köteteit áttekintve visszatértem a *Sosemvolt Toscana*-hoz.

A borítón lévő szalag (kilencedik kiadás!) bestseller könyvről árulkodott, huszonnégyezer kiadott kötet a mai könyvkiadási viszonyok között a könyv rendkívüli népszerűségét és sikerét bizonyítja.

A kötet fülszövegében háromféle rálátás olvasható, mely a fülszövegek íróinak könyvvel kapcsolatos lényegre törő véleményét, ajánlását fejezik ki. Ezek: Bitó László író (a *Boldogabb élet – Jó halál* szerzője): „Mindünknek megadatik, hogy az új nemzedéknek örömmel és szeretettel adjuk át helyünket halálunkkal. Mesterien ír erről Nagy Bandó András ebben a megrendítő regényben.” Böszörményi Gyula, író: „... szeretettel felvértezve akár saját halálunkat is kiüthetjük fekete lova nyergéből.” Salamon Pál, író: „az ember arra a mutatványra is képes, hogy a megrázó tragédiát önmaga és környezete számára is felemelő búcsúvá varázsolja.”

A kötet végén azoknak a közreműködőknek a neve olvasható, akik segítettek a szerzőt ennek a több mint háromszáz oldalas, mindvégig érdekfeszítő történetnek a megalkotásában.

A könyvet felnyitva, a második oldalon ajánlás: *Ernő emlékére**. Egyelőre nem tudom ki ő (talán nem is kell tudnom), de valószínűleg mély érzelmi és értelmi kapcsolat lehet közte és jelen regény írója között. Talán ő maga az, aki Nagy Bandó Andrászt e regény megírására készítette...

A könyv, a történet letehetetlen volt, ezen a júniusi napon végig kellett olvasnom. Aztán még többször is elolvastam, és megpróbáltam azt az olvasási módszert is, hogy ne a szerző által sorba rakott részek szerint haladjak a szövegben, hanem a történet időrendjében, ahogy a cselekmény dátumok szerint (az író által megjelölt dátumok szerint) halad a maga útján.

Érdekes így is, úgy is. A történet ugyanaz, és mégsem ugyanaz.

Valami van ebben a regényben, ami más, mint a regények történetei (persze, tudom, minden regény más és más témát ragad meg...). Kerestem ezt a valami mást, így jutottam idáig, hogy értelmi és érzelmi szempontból, és csakis a magaméból, értelmezem, nevet próbáljak adni annak a másnak, amivel többnek érzem, gondolom ezt a regényt bármelyik másiknál.

Maga a regény szerkezete, ahogy a kilencven nap között időben vált, egy állandó, az olvasás során folyamatosan fenntartott feszültséget eredményez, ami sokkal erősebben hat, mintha a történet a dátumoknak

megfelelően egyenesen és idősíkok felcserélése nélkül haladna. Ezt azért állítom, mert ez a fajta történetmegismerés egészen más hangulati és értelmi ráhatással volt. Az időrendben bekövetkezés történetolvasása egyre nyomasztóbb lett, és sokkal kevésbé fejezte ki azt a célt (ami az író eredeti szándéka volt, és az időrendek alakításával el is érte), hogy bár a főhős teljes testi leromlás végére érve újszülött unokáját megvárva-meglátva meghal, az olvasó vele vagy helyette, vagy az összes ott lévő szereplővel együtt egy kiteljesedett katarzis-élményt éljen át.

Olyan szintű leírásokat lehet találni a *Toscana*-ban, melyek adataihoz az juthat hozzá, aki maga, vagy családtagja révén olvassa a kórházi zárójelentéseket, laboreredményeket. Az általában magát egészségesnek valló, nem egészségügyben dolgozó népességnek ez az idézési módszer erőteljesen fokozóvá, néhol realitásában talán még elrémítővé is válhat, de ezt a könyv beszédmódja —, mely során úgy hat, mintha csak az olvasónak, egy olvasónak, egy személynek mondaná el a történetet, nekem, vagy bárkinek, aki épp olvassa és csak neki; különleges intimitást mutatva (ami végig jellemző) —, feloldja.

A kilencedik nap (jelentős nap ez, a még hátralévő élet körülbelül 10 százaléka), szinte szűkre fogott története egy csapásra belenyúl az események sűrűjébe. Elindul a regény története, és ennek az első tizenhét oldalnak a hatása aztán végig megmarad az olvasás során, amint említettem. Nagy Bandó András kétféle beszédmódot alkalmaz a könyvben, ami itt dominánsan

megjelenik. Az egyik, a tényleges történés, melynek szóhasználata, stílusa a ma beszélt nyelv olyan gazdag szókincsű használata, ami mentes a szlengtől és a halmozott durva szavaktól. A másik, a Toscanából írt levelek nyelve, amely emelkedettebb, és a jól és sokszor megfogalmazott, családnak szóló szeretet-üzenetek mellett egy kellemes és jól érthető, élvezhető útleírás nyelvéen szól — ám ez a kellemes és könnyed beszéd sokszor rejt magában szinte kiszólásig menő rejtett üzeneteket, amik csak annak érthetőek (az olvasónak), aki tudja, a főszereplőt mi készítette erre a levelezésre. Pl.: „Már nem sok kell ahhoz, hogy otthon érezzem magam.” (7. oldal). „Akár azt is írhatnám: vigyáznak rám. Jobban, mint gondolnátok.” (8. oldal), „Ez a ... lelket borzoló éjszaka megerősített abbéli hitemben, hogy valóban jó, nagyon jó, hogy itt, ezen a kiváltságos bolygón élhetek. ...akkor is ... ha tudom, hogy ez a kérészéletnyi gyönyörűség csak pár évtizedig tart.” (9. oldal), majd a 12. oldalon Dávidról: „A hit megerősítette és óriássá növesztette.”, aztán a 21. oldalon: „ha eljön az ideje, békével halok meg. Láttam a Porta del Paradisót.”, aztán a halálról, a saját halálról, amit ő már biztosan tud, és ezzel a tudással írja: „Aligha élt bármikor is olyan ember a földön, akinek a halál épp akkor tett pontot az élete végére, amikor már minden munkáját befejezte” ... „Sose tudjuk meg, hogy mikor”, és végül a 23. oldalon: „Fogalmam sincs, a sorsom merre fordul. Egy biztos: az én pénzem a földre esett és elgurult” — lehetne még sorolni, aki olvassa a könyvet, rá fog érezni ezekre és a hasonló mondatokra.

Jelentősége van a szereplők közti párbeszédekben a nem beszédes kommunikációnak: ennek egyik több

alkalommal kiemelt és visszatérő fajtája a szemek közti információcsere, amely legalább annyira fontos és jelentős, mint az adott szituációban a szavakkal kifejezhető közlés, sőt olyan hatást is mutat, ami a szóbeliség fölé helyezi. Az egyik ilyen jelentős szembeszéd az orvos barát és Bódog között zajlik, ahol a belső beszéd és a szemek együttese sokkal többet mond el, mint a közvetlen utána következő párbeszéd; ebben annak a megelőlegezett és közölt ténynek szintén szerepe van, hogy itt két olyan ember szem-beszélgét (majd szóban is beszél), akik jól ismerik egymást, a másik reakcióit, műveltségi szintjét. „A professzor is olvasott Bódog szeméből” ... „Bódog szemét vizslatta” (27. oldal), „Egymás tekintetében és gondolataiban kutattak, szavakat keresgéltek” (28. oldal). Más kifejezéssel jelenik meg az egymásra nézés, a másik látása Bódog és Lídia között a betegség előrehaladtával: „Más szemmel néztek egymásra” (148. oldal), az ifjúkori szerelmével kapcsolatban: „... egymásba akadt a tekintetük, többé már ő sem vette le róla [a szemét], mint ahogy a lány sem, csak nézték egymást...” ... „Tekintetük egymáshoz kötötte őket ... mind közelebb húzva őket egymáshoz...” (79. oldal), „Mindent kiolvastam a szemedből.” (84. oldal), aztán folytatódik két öreg barátjának látogatásakor, ahol „Nándor szeme fiatalosan csillogott, a mosoly egy percre sem tűnt el a szája szögletéből és — mint akit megbabonáztak — egyfolytában Blankát nézte.” [Blanka Nándor felesége], a társ látása meglátása a beteg mellett: „Lídia érezte és látta, hogy Bódog túl messzire jár...”, majd az utolsó tekintet, amit Bódog utoljára lát meg, ami miatt eddig életben maradt: „Bódog félig kinyitotta a szemét. Bágyadtan pislogott. „... Itt van

az unokád. ... csak bólints. Látod Marcit?” „Bódog alig észrevehetően pislogott ... Halász Bódog lecsukta a szemét.”

A főszereplő gazdálkodik idejével, igyekszik meglátogatni mindazokat, akikhez érzelmi szálak fűzik, ezeknek a látogatásoknak az alkalmával, az odautazás, ottlét során saját életének epizódjai elevenednek meg, az épp zajló történésbe beleékelődik egy másik, és abba is még egy vagy több történet, többszörösen keretezve a regény elbeszélés-folyamatát. Átfedések vannak a főszereplő belső beszéde, gondolatainak közlése, és az író elbeszélő szövegében. Néhol a kettő szinte átcsúszik egymásba. Halász Bódog csupa olyan emberrel találkozik, olyan szituációba kerül a jelennek számító időben, és az emlékeit felidéző időkben, ahol nem, vagy igen nehezen találni negatívnak mondható emberi kapcsolatot. Ezek a felbukkanó, a főhős életében valami módon résztvevő emberek nem mutatnak egymás közt ellentéteket, nincs köztük ellenségeskedés, szeretik egymást. Még azokban a részekben sem említ az író gyűlölködést, esetleges sérelmek egymáson való megtorlását, ahol az elődök válásáról ír (ami itt és hasonló időszakokról [1945 előtti idők] beszámoló könyvekben azért is érdekes, mert akkoriban nem volt szokás, vagy ritka volt a válás). A visszaemlékezések során több alkalommal megelevenedik a vidéki élet, a földművelés, az azzal járó kemény munka, szinte balladaivá válik a szöveg, ahol a szülők által emlegetett történeteket Halász Bódog felidézi (valójában Nagy Bandó András ismeri ezeket a már majdnem mese

számba menő történeteket, és a rá jellemző gazdag nyelvi kifejezésmóddal átadja az olvasónak)

Halász Bódog szeretettel fordul a környező világ felé, jól felismeri az emberi játszmákat, és ahol tud, kéretlenül (is) örömet okoz akár ismeretlen embereknek. Számon tartja eredetét, elődei temetőjében tett látogatása során saját betegségének kimenetelét biztosan tudva az élet, a halál, a halál utáni élet, lét, nem-lét gondolatai közé belép a sírfeliratokból felidézett múlt, ahol „Itt nyugszik egy egész falu... az egykor összeszokottan működő kicsinyke közösség”. És ott van a korábbi információ is ebben a gondolatsorban, a régi temető sírkertté formálásnak szándéka, hol a gondozott gyepfelülettel eltűnnének az egyéni sírokat jelölő kereszttek (ahogy megtették ez pl. Budapesten a Kerepesi Temetőben, ahol a Nemzeti Sírkert létrejöttével eltűntek azoknak a nyomai, sírjai, akiket hozzátartozójuk [volt kiértesítés!] nem tudott más helyre vinni.) Felmerül az író gondolatában a temetők elkülönülésének oka, az összeházasodások miatt közössé vált temetők, és felmerül a nyomtalanná vált, Auschwitz gázkamráiban-égetőiben (a zsidó vallásban tilos a halott elégetése!) örökre eltűntek emléke. Itt tudjuk meg a körülbelüli helyszínt, ahol ez a temető van: „Mára alig maradt a makói zsidóságból...” (249. oldal). Ugyanígy tudható meg *A vacsora* című fejezetből, hogy református vallású lehet a hely, ahova lányáékhoz az író hazatért. A pap „vacsora előtt még misézett és úrvacsorát tartott a híveknek” (256. oldal).

Érdekes és szociológiai szempontból külön megemlítem (bár az egész könyv során jellemző, hogy olyan információkat, leírásokat tartalmaz, melyek az író látogatásai során az életmód jellegzetességeit mutatják a

jelenben és átfedve a múltban), a tanyai ház gerendája felett megtalált házi leltárt, mely hűen tükrözi egy parasztcsalád használati tárgyait körülbelül az 1940-es években [az író életkorához viszonyított becsült idő] (232. oldaltól). Valamint egy mai, a falu orvosától kapott füzet, melyben a hajdani osztálytársak életútja van rögzítve, amit a helyben született és orvosi praktizálását is itt folytató barát jegyzett fel. Ez a feljegyzéssor rendkívül lényeges eleme a könyvnek, bár a fő történeti szál mellett csupán egy elágazó történetrész, a benne megemlített emberi sorsok vaskos realitásában mutatják meg a ma Magyarországon vidéki életet élő népesség jellemző életvitelét, sorshelyzeteit, alkohollal, öngyilkossággal, törvénnyel való összeütközéssel kapcsolatos jellemzőit (a devianciák létét, és a társadalom hagyományos hierarchikus rendszerének felbomlása utáni anómia felé vezető utakat): a legelszomorítóbb elem ebben a felsorolásban az, akiről így ír az orvos: „Belőle rendes ember lett, de semmire nem vitte.” — ez a korra is utaló kórrajz, társadalmi kor kórrajza. A könyv elején már volt egy utalás rá, hogy melyik évben játszódik Halász Bódog története: „Kinézett az ablakon [Bódog nézett ki] ... Az utca túloldalán félig leázott óriásplakát hirdette: Rosszabbul élünk... ..De élünk – dörmögte félhangosan”.

A *Sosemvolt Toscana* egyes fejezetein belüli részek önálló történetként is megállnának. Ilyen például *A felolvasás* (114. oldaltól), a *Viktória* és a *Látogatás* (166. oldaltól), valamint a teljes negyedik nap (195. oldaltól) és ötödik nap (271. oldaltól) leírása. De folytatni lehetne a főszereplő betegségével kapcsolatos, kórházzal,

betegtársakkal való találkozások megörökítésének fejezeteivel.

Az egyes fejezetek, melyek a regény tényleges történéseinek idejét átrendezve viszik el az olvasót a végkifejletig, megismertetik a főszereplő életét, gondolatvilágát, a hozzá tartozó szereplőkkel együtt. A fizikailag közel álló társ, Lídia, aki szerelme, majd haláláig gondozója-ápolója Bódognak, azt a tanult és tanult ismereteiben már-már tudós mai nőt mutatja meg, akiben él a másikról való feltétlen gondoskodás, a szerelem szeretetté és ápoló szeretetté való átalakulása — ezt mindenki szeretné (saját maga részére) megkapni hozzátartozóitól. A szerelem kémiaja itt átalakult a szeretet, a gondoskodás folyamatává. Arról nem beszél a könyv, de aki otthon ápolta és halálig kísérte hozzátartozóját, az tudja, a tényleges ápolási folyamat mennyi más teendővel (is) jár, pl. legalapvetőbb a tisztasági folyamatok, amik nem csupán a beteg mosdatásában jelennek meg, hanem az egyre súlyosbodó állapotú ember tisztafehőigényében is (ami otthon korlátozottan áll rendelkezésre). Ezt az otthon ápolást csakis szeretettel lehet végezni. Lídia ezt teszi.

A regény szinte szükségszerűen ér véget. Nagy Bandó András az utolsó három nap leírásában már nem mond mást, mint ami ott épp történik, mint aminek ott és akkor történnie kell. A fejezetrészek terjedelme 6, 3, 2 oldal — már mindent tud az olvasó, az idő rohanva szalad ki Halász Bódog alól, az utolsó hírt várja, azt a pillanatot, amit maga előtt a még-addig-kell-élni dátumának kijelölt. Ezek a dátumok még akkor is fontosak és bekövetkezők súlyos betegeknél, ha kisebb a tét, mint itt. Bódognak

meg kell várnia unokája megszületését. Bódog olyan férfi, akinek saját férfiúi életén túl van átérzett és átélt apai kötelessége, ami az ő saját sorsánál fontosabb, és ő, híven a könyvben szereplő emberekhez, jó ember, szerető apa, mindaddig küzd a betegséggel, a fájdalommal, míg unokáját meglátja. De tovább nem. Beteljesedett, és bekövetkezett, aminek be kellett következnie.

Ezzel vége a mindvégig izgalmas és érdekesítő történetnek.

Miről szól ez a könyv? Minek a könyve a *Sosemvolt Toscana*? — az emberségé, a halálé, az életé... az egyetemes szereteté, mely végig átszövi a történetet...

Vajon véget ért-e ez a történet? A regényben biztosan véget ért (ha Nagy Bandó András nem folytatja valamikor... úgy tudom, hogy folytatja, a 2011-es Könyvfesztiválra jelenik meg a *Vár rád Toscana* című kötet**), az olvasóban nem érhet véget...

Aki a *Sosemvolt Toscanat* olvasta, ahányszor súlyos betegről hall, temetőbe megy, beteg szeretteiről gondoskodik, megjósolható, hogy ismét átéli a könyv saját emlékeire ráérezgő részleteit.

* *Ernő* az író bátya, akinek emlékére a *Sosemvolt Toscana* című könyvet írta.

** ez, és az előbbi információ Nagy Bandó Andrásról származik

NAGY BANDÓ ANDRÁS: *Sosemvolt Toscana*, Orfű, 2006, Szamárfül Kiadó (315 oldal) keménykötés

Budapest, 2010. november 10.

**„Óh, jaj meg kell halni, meg kell halni!” –
előtte, utána, közben...
NAGY BANDÓ ANDRÁS: *Vár rád Toscana* c.
mozaikregényéről**

Ez a történet önmagában is érthető, mégis a korábbi, a *Sosemvolt Toscana*-val, az abban megkezdettal együtt teljes. Mindkét kötet, tehát a *Vár rád Toscana* mozaikregény is azt a módszert követi, melyben az egységek idő és térbeli laza összefüggése adja a végső kifejlést, a történetet.

A szövegrészek, az elbeszélési stílus, a szereplők megszólalásai egy-egy társadalmi réteg jellegzetes beszédmódjával, szóhasználatával eltérnek egymástól – mégis idő- és történés- történetkapcsolatban állnak. A beszédmód a szereplők helyzetére és az épp megélt szituációra utal, a keretként alkalmazott, és egyben feloldó résznek is tekinthető, a *mostot* jelző fejezetek a mai beszélt nyelv elemeiből építkeznek. Az olvasó már az elején tudja a történet tényét: itt valaki meghalt, a gyásszal és az azt átélőkkel, őmiattuk indul a történet.

A mozaikregény mozaikjait értelmezve érdekes felosztást, illetve mozaik-összeillést tartalmaz a könyv. Megjelennek benne a hivatalos híradások Halász Bódog haláláról, temetéséről, életének méltatásáról, a jelen (Lídia és a vele kapcsolatban állók) mintegy keretezik a

² Babits Mihály: *Ősz és tavasz között*

történetet, melyben folyamatosan zajlik a főszereplő versenyfutása az idővel, és az idő ellen. Az idővel, hogy mindent megírjon, elmondjon önmagáról születendő unokájának; az idő ellen, hogy az egyre tovább kibírja ugyanennek a gyermeknek a megszületéséig. A naplórészletek különös hangulatú részeket, mozaikokat képez; érdekes, és valószínűleg szándékos, hogy Nagy Bandó nem írat főszereplőjével olyan naplót, ahol az az őt ellátóról, a vele szenvedőről írjon. Lídia mint a családról, a betegről feltétlenül gondoskodó (nő, szerető társ, a biztos pont), fel-feltűnik, mégis háttérbe szorul Bódog naplójában –, ám állandó jelenléte nélkül e napló nem jöhetne létre, Bódog nem lehetne otthon a saját ágyában.

A kötet nagy, lazán összefüggő részletei Halász Bódog naplójából állnak. Halász Bódog naplója az első mozaikokban (szándékosan írok mozaikokat, nem pedig fejezeteket, vagy részleteket, elvégre ezek mozaikregény részei...) a halál állandó emlegetésével, bekövetkeztével foglalkozik, az időből való kifutással, a meg nem tehető jövőbeli lehetőségek elmulasztásával, s miközben folyamatosan még meg nem született unokájának beszél, valójában (nekem legalábbis úgy tűnik), elsiratja önmagát. A betegség, a halál tudomásul vételének fázisai részben kiestek, részben átfedődnek; ez már a *Sosemvolt Toscanában* is egyértelmű. A lelki feldolgozást azonban nem lehet megúszni, ezt Nagy Bandó jól tudja: a halál/haldoklás (tudatlanul is bekövetkező) fázisaival nem könnyű együtt élni, főleg, ha a szereplő egész életében (is) öntörvényű volt. Ezek a fázisok különböző (erősen hasonló) besorolásúak lehetnek, érdemes tudni, mik ezek: elutasítás, tagadás, düh, alkudozás, depresszió,

belenyugvás³; vagy: tagadás, elkülönülés/izoláció, harag, alku, depresszió, káosz, tehetetlenség⁴; vagy: elutasítás, düh, alku, kontrollált-ellenőrzött szakasz, kereső-elkerülő, tudatos⁵. – Ugyanakkor együtt is járhat a kereső-elkerülő változat, illetve a tudatos emlékezés.

Bódog, mint említettem, elsiratja önmagát, miközben folyamatosan még meg nem született unokájával folytat egyoldalú beszélgetést. Ezekben a mozaikokban a túlélés egyik fajtáját mutatja meg az író, amikor az üzenetek, a napló viszi túl a már rég megholtat a jövőbe [megelőlegezett időkapszula...], melyeken keresztül a főszereplő megpróbálja a gyökerekhez való tartozás ismereteit megőrizni, ami későbbi fejezetekben szélesen bontakozik ki a család történeteiben. Bódog tudja: „írok magamnak is, magamért” (21. o.), és felmerül benne a paradoxon, a múlt idő ki nem mondhatósága önmagáról. A 22. oldalon kezdődő mozaikon belüli új rész számomra egyértelműen az önelsiratás mondataival indul, egészen a 23. oldal közepéig erőteljesen erről beszél. Villódnak az emlékek, a személyek, akihez valami kötötte, ezzel előkészíti a következő nagy részeket, azok történeteit. A 60-61. oldal *Ősszenőve* című gondolatsora bele is illik, de ki is lóg a történetből; tömör összefoglaló két együtt élő ember elszakadásáról és a megmaradt társ egyértelmű szándékáról. Hasonlóan a 19. oldalon a külső személy visszaemlékező szövege is megszakítja a naplót, ebben a visszaemlékezésben megjelennek olyan elemek, amelyek

³ http://www.lelkititkaink.hu/halal_fazisai.html

⁴ http://www.lelkititkaink.hu/elisabeth_kubler-ross_halal.html

⁵ <http://www.gyaszportal.hu/cikkek/gyasz-fazisai>

később ismétlődnek a könyvben: „van szívlapátod?” „Szívem van, lapátom nincsen.”

Ebből az első nagylélegzetű egységből, mozaiksorból beidézek néhány sort, minden kommentár nélkül: „Azon kívül pedig, tessék megvásárolni az ország legismertebb ... füves emberének könyvét, rákos betegeknél és hozzátartozóknak érdekes, izgalmas olvasmányt kínál. A könyv természetesen megrendelhető daganatos betegeknek kedvezményrel!” (97. o.) „A végső tragédia pedig: füledből a meghalt, a távozó hangja veszik ki legelőbb.” (109. o.) „Hát ez a semmi, ez a láthatatlan, sorsával megbékélt semmiség üzen most neked.” (112. o.)

A könyv 118. oldalától megváltozik a beszédmód, megkezdődik az emlékezés a múltra, mely hatalmas időszakot ölel át, az ezerkilencszázas évek elejétől a kétezres évek elejéig, s melyben az író, illetve a naplót író Halász Bódog szabad asszociációi szerint mozog – ebben a regényformában megteheti. A halál tudata, a bekövetkező időmúlás itt látszólag háttérbe szorul, az olvasó azonban tudja, ahogy Bódog is tisztában van vele, a történet verseny az idővel, elég ambivalens verseny... ismét szöveghelyekkel folytatnám, mert azok minden másnál jobban jellemzik ezt a fejezetet, és persze el- és leválaszthatatlanok az íróról/tól, Nagy Bandó András saját meggyőződésétől.

Az 56-os eseményekről: „Egyetemistaként ébredsz, este pedig forradalmárként hajtod álomra a fejedet.” „Aztán... jöttek a hírek Budapestről... A többit tudod.

⁶ Itt azért nem bírom ki kommentár nélkül: van még (és milyen sok...), aki a rákos betegeken is keresni akar, mindhalálig... Micsoda keserű irónia van ebben a részben...

Remélem... benne lesz a történelemkönyvedben.” (119-120. o.) És ami utána: „Mert kintről sosem lesz igazam. Akkor sem, ha valóban igazat beszélek. Mert az onnan jött üzeneteknek nincs kockázatuk. Az értelmiség a nemzet testének a csontváza. A tartószerkezet. Erre épül a nemzettest. Mely össze is rogy, ha kicsontozódik. Ha nincs értelmiség, ha nincs szellemi zászlóvivő, oda a test statikája. ...És ma is úgy gondolom jó, hogy nem szakadtam el a hazámtól.” (121-122. o.)

Katonaévekről: „... őket nem gyűlölöm... ... ők csupán egy begyöpesedett egyenruhás közösség torzszülőttei voltak. ... Adj magas rangot a világ legbutább emberének, nevezd ki királynak, meglásd, pár nap múlva halott lesz az összes értelmes alattvalója. Hogy is tudná elviselni a vezér, hogy minden közkatonája okosabb nála.” ... „Egyáltalán: választás sincs.” (122. o.)

A 129. oldalon megismétlődik a már jelzett párbeszéd: „Szívlapátod van?” „Szívem van, lapátom nincsen.” – ahogy a két *Toscanába* a szereplők és helyzetek ismétlődnek, más szempontból bemutatva a majdnem ugyanazt.

A család, a szülők, nagyszülők életére való visszaemlékezések szociológiai rajzok is egyben, a dél-magyarországi falvak paraszti életformáját élők bemutatása a belső, a velük, köztük élő (és/de a már mában élő önmagát és a történeket [is] átértékelő) szemszögéből. Megjelenik itt az házastársak együttélési gondja, civódásai, válásuk (Bódog házassága is válással végződött...); az előregedett szülő gondozása, és az ebben való elhasználódás; gyermekhalál; korabeli

hivatalos levél másolata; a két világháború hatása a mindennapokra.

A II. világháborúról⁷: „Mondhatnám felszabadulásnak is, ami akkor is igaz, ha épp a »szabadulás«, a felszabadulás hozta meg számunkra a legkeményebb rabigát.” (201. o.) „Épp úgy dőlt el a sorsunk, ahogy megérdemeltük, és épp azt kaptuk, ami kijárt nekünk.” (212. o.) „Akkor kellett volna szembefordulni a rendszerrel, amikor a németekre tettünk. Meg akkor, amikor nyilasok grasszáltak a fővárosban és szerte az országban.” (203. o.) „És látod, ez az, amiről az imént írtam... ... Hogy elveszejtsék őket a Don-kanyarban... ...melynek véraldozatát, majdhogynem teljes pusztulását elegendőnek gondolták ahhoz, hogy győzelem esetén ez a kis semmi ország jussoljon a hadizsákmányból.” (202. o.) ... „A választ a hozzánk felszabadítóként érkező orosz had adta meg: fiúk, nem kellett volna. Maradtatok volna otthon.” (202. o.) „A földműves nem született háborúskodásra...” (207. o.) „...mert gyűlölni kellett, másként nincs harc, nincs vér, nincs halál. A szeretet mindenk fölötti erejét hirdető, a »szeresd felebarátodat, mint tenmagadat« tanítást prédikáló, lövészárokból és repesztalálatból, fagyhalálból és éhezésből mindig kimaradó, nem csajkából étkező püspökök és bíborosok által megáldott zászló alatt kényszerültek annyira szítani a gyűlöletet, míg elegendőnek nem bizonyult az öldökléshez. Ha nincs

⁷ Az utóbbi időszakban jelennek meg a II. világháborúról, a magyar katonák/hadsereg abban való részvételéről hasonló értelmű tanulmányok, könyvek, pl.: *A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban - Levéltári dokumentumok 1941-1947.* Szerkesztette: Krausz Tamás, Varga Éva, L'Harmattan Kiadó, 2013

kellő gyűlölet, nincs harcra készség... nincs háborúzásra kész katona” ... „...Ilyenné kellett válnia annak, aki meg akart maradni – az első parancs ellenében.”⁸ (208. o.) „Nem azért öl hát a katona, mert gyűlölködővé vált, inkább, mert élve akar maradni.”

Az I. világháborúról: „Vérrel kavardott esőlé csordogált le az árokba, és úgy folydogált el alattunk, min égy csörgedező patakocska. Ilyet csak otthon, disznóvágáskor láttam. Csuda, hogy mögmaradtam⁹, fiam, kész csuda.” (218. o.)

Bódog naplója visszatér saját jelenéhez az utolsó szakaszban. A mozaikok rövidülnek, a bejegyzések dátumai között egyre több idő telik el. A halálérzés erőteljesen jelen van, „Átéltam valamit, amit csak kivételes helyzetbe kerülők élhetnek át. A halálélményt. Igen, rám mosolygott a halál.” (261. o.) A Bódog-napló utolsó eleme a könyvben három oldal, ám mégis összefoglaló, levezető lezárás. (262-265. o.)

A jelent képviselik Lídia jegyzetei (6-15. o.) a mindennapok történései mellett a fiatal nő belső vívódásait, a fájdalom, az önfegyelem hatására lassan bekövetkező kiüresedését jól ábrázolják: „Mutatom én, hogy épp olyan erős vagyok, mint ő, egy idő után belefáradok. Vagy inkább belepusztulok.” (9. o.) – (a fájdalom kiüresít és tehetetlenné tesz; ez jelenik meg később Bódog visszaemlékezéseiben, ahol az öreg beteg szülőt ápoló maga is végzetesen károsodik, belebetegszik a gondoskodásba.) A fiatal nő emberi és szakmai

⁸ Ne öl! – *Tízparancsolat*.

⁹ Dél-alföldi ő-zó beszéd mód, mely korábban is többször megjelenik a könyvben

vívódásai során érvényes felismerésekre tesz szert: „... mert rájött, nagyon is beszédes lehet a tekintete, és végképp nem akarta kiadni magát.” „Az éhezés az egyik legnagyobb emberi szenvedés.” „... ettől a naptól kezdve, amit ma megtehetek, nem hagyom holnapra! Örökre megtanultam!” – a közmondás szerint is így van: amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra! – majd: „... szokványos hospice dolgom alig van. Bódog felrúgta mindazt, amit tanultam, és semmissé tette mindazt, amit eddig tapasztaltam. ... Nekem azt tanították, hogy a halál eljövetelét siettetni nem szabad, és késleltetni se. Ezt az alapszabályt is fel kell rúgnom, ezt is felrúgta Bódog. Ameddig csak lehet, késleltetnünk kell, ami majdnem lehetetlen.”

A két nő találkozása két korosztályt és kétféleképpen való alkalmazkodást mutat meg. (30-42. o.) A beszéd fordulataiban a mai hétköznapi nyelv jelenik meg, egy-egy megszólalás már sablonosnak tetszik, de ez van, ez a ma beszélt nyelv: a Nagy Bandóra jellemző pontossággal van becsatolva az emlékkép, amit az idősebb nő, a volt feleség gondolatai idéznek meg, melynek stílusa, szóhasználata magasan felette van az épp beszélgetőkének. Ennek az emlékfoszlánynak –, vagy ha úgy tetszik mozaiknak a mozaikban – a szereplői a *Sosemvolt Toscanában* már megjelentek.

Kettejük között nem csupán koruk miatt van kontraszt. A férfitől, társtól elvárt viselkedésben is erősen különböznek. Ebben nem csupán a női okosság, vagy alkalmazkodás lehet az ok az együttélés vagy együtt nem élés indoklására – bár az ok végérvényes formában nincs kifejtve; mindketten indokolnak, mindkettőnek van igazsága saját maga szemszögéből, hogy melyiküknek

van inkább igaza; az olvasóra marad, mit von le és hisz okként –, hanem a közben megváltozott viselkedési formák, amit az idősebb nő az erős magához kötésben, a fiatalabb a laza kötöttségben vél, hisz megvalósítani. A fiatalabb nő, Lídia állt közelebb a teljes emberi kiegészéshez az ápolás során, a vég, a fizikailag nehezen viselhető hetek neki jutottak. Abban mindkét nő közösen gondolkodik, előbb vagy utóbb mindkettő felismerte, hogy az alkotó, a művész külön világban él, és aki ebbe beleavatkozik, az eltávolodik a szeretett férfitől. Sem Saci, sem Lídia nem lehet teljesen vesztes, vagy épp felszabadult, vagy nyertes sorsa alakulásában. Ebben a mozaikban a 35-36. oldalon Saci a házastársak egymás iránti kiüresedését mondja el, amit a fiatalabb nő még nem élhetett át, hisz Bódoggal ténylegesen együtt élt idejük kevés volt, ő még másként látja a megrögzött szokásokat, és mivel már nincs, akiről beszélnek, értelmezi és lezárja a témát. A két nő beszélgetése végül lezárul, a rész beszédmódja ismét visszatér a szokásos mai szóhasználathoz. Kiürültek a csészek, kiürült a beszélgetés, a szereplők mennek a maguk útján.

Bódog napló-mozaikjainak első csoportját szakítja meg (és közben oldja is ezzel a megszakítással a Bódog gondolatai-vívódásai által keltett már-már kibírhatatlan feszültséget), Lídia és Zoltán mozaikja (98-102. o.). Ennek párbeszédei ismét a mai hétköznapi nyelv sajátosságait mutatják. Itt szakad fel Lídia önmagára vett fegyelme, és a könyvet indító naplójegyzete után, egy másik embernek itt beszél kertelés nélkül a történekről. Rövid, mégis jelentős része ez a kötetnek.

Dóra és Lídia kettőse között (266-276. o.), mellett ott van a csecsemő, a fizikai túlélés képviselője. A nők

beszélgetése a gyászról, a fájdalom levezetéséről szól, a felvillanó képek (muskátli) és a Bódoggal összekötött emlékek a jelenben maradnak. Katartikus a befejezés: a két nő sírva borul egymásra. A sírás már megjelenik a Sacival való találkozáskor is. Itt azonban az író olyan magasra teszi a megoldást, annak feszültségét, hogy az érzelmi túlcordulás nélkül elviselhetetlen. Lehet persze azt is mondani, édes-szirupos befejezés. Ez azonban nem áll meg. Az emberi fájdalmak és örömök kifejezése, és valójában az érzelmi-értelmi élet velejárója a sírás. Ez a csúcspont, ez a rendkívüli befejezés mást is jelent, legalábbis az én olvasatomban. Itt ismét valami új kezdődik, és ennek az újnak sugallata van az olvasóhoz: véleményem szerint Nagy Bandó András ezzel nem fejezte be ezt a történetet... folytatás-íze van a történetnek...

A *Vár rád Toscana* a gyász, a halálérzés levezető könyve.

A modern tudományok, a gyógyászat, gyógyszergyártás, a társadalmi átalakulások olyan állhiteket táplálnak/tápláltak be emberek tömegeibe, amelyek egyenesen vezetnek a halál elutasításához. Az emberi tudás mindenek felettiséget sugallók mellett civilizációinkban elég hamar kiveszett a gyász kimutatása. Nem is mondom itt azt, hogy a gyász kimutatásának szokása, netán joga. Meghalni szinte kizárólag kórházi körülmények közt „illik”; egyre ritkább, egyre kevesebb, aki mégis otthon végzi be életét. A társadalmi átalakulás, a családok megélésének gondja megköveteli a nők munkába állását. A munkahely mellett lehetetlenné válik az otthoni betegellátás, ápolás. Még egészségügyi szakember szájából is elhangzik időnként: az ápolásra

szoruló betegnek, az előregedetteknek erre specializálódott intézetekben van a helye. Valóban ez lenne a normális?... mitől lett nem-normális az otthoni ápolás, a beteg, vagy az idős ember otthoni ellátása haláláig? A filmek szereplői a legnagyobb veszteségekkor is „semmi baj” mondogatják egymásnak, miközben sebesülnek, károsodnak, meghalnak. De ami a fő: „semmi baj”... és még a másik hamis szlogen: „szeretlek”, ám láthatóan, és gyakran egyik sem igaz az épp zajló történetben...

Fenti gondolatsor után visszatérek a *Vár rád Toscana*, illetve Nagy Bandó András *Toscanainak* lényegéhez. Nagy Bandó történetei a hétköznapokban megésső fájdalmas események olyan feldolgozásai, ahol az olvasó átélheti a szereplőkkel a betegséget, a halált, a gyászt; a halálos betegséggel való szembesülés után a főszereplő időintervallumra kiszabott idejének fizikai és lelki történéseit. Maga a halálos betegség, a halál bekövetkeztének tudata végig jelen van, még akkor is, mikor a szereplők épp időben vagy földrajzi helyen máshol vannak a történetben. A főszereplő haldoklik, a haldoklás eleveníti fel benne a múltat, a múlt-élmények részleteit, melyek az ő, az egyén biztos elmúlása miatt szakadnak fel benne.

A könyvnek ez az egyik „titka”, ahol az olvasó megláthatja, hogyan van ez a másik embernél. A másik „titok” a gyász levezetésének módja. Nem csupán a hátramaradók gyászáról van itt szó, a főszereplő kimondatlanul önmaga életét és meg nem élt idejét is gyászolja. Az egyén, az olvasó, te, ti, én, mindannyian kíváncsiak vagyunk a mások halálélményére. Ez a könyv olyan történetet mond el, olyan viselkedési mintákat

mutat, melyek sokakban eltűntek, vagy elnyomódtak (épp a fentebb emlegetett megváltozott viselkedési formák miatt, ahol a gyász levezetésére nincs idő, ahol a gyász, fájdalom megmutatása már nem illik bele abba a képbe, [az az erős, aki ezt titkolja, leküzdi... vagy épp az az elvárt?...], ahol a halál mégis *van*, az emberi magas tudás és megváltozott vélekedések ellenére/mellett is). Ez a (két) könyv a betegséget, haldoklást, halált, és az utána következő gyázmunkát tárja fel, esendőségeinkkel, és a halál, a gyász közelében vagy épp az által kiváltott felemelkedéseinkkel.

A kötet keretezése, és főleg a befejező rész katartikus lezárása rendkívüli élményt ad. A halál látszólagos hiábavalósága mellett élet születik, az egyik már épp anyja emlőjén van, a másik hamarosan világra jön.

A könyv, a könyvek párbeszédeiben érdemes odafigyelni a nők közti beszélgetésekre. Ezt egy férfi írja: olyan író írja-szerkeszti ezeket a nők által elmondott véleményeket, naplófeljegyzést, aki sok tapasztalatot szerzett életében, aki már érti az élet és az emberi játszmák lényegét (szeretetet, kiüresedést, csalódást, be nem teljesült vágyakat [itt a megélt szakmai vágyakra gondoltam], és éli, érzi a nagy katartikus pillanatok).

Az egyes mozaikokat, fejezeteket Rakovszky Zsuzsa, Csorba Győző, Orbán Ottó, Bor Ambrus, Makay Ida, Lódi Ferenc, Ady Endre, Pindarosz, Somlyó György, József Attila, Tömörkény István, Popper Péter, Radnóti Miklós, Illyés Gyula, Petri György idézetekkel kezdi az író. Remekül kiválasztott sorok. Rakovszky Zsuzsa versének kiemelt sora nyitja és zárja a kötetet.

A *Toscanák* letehetetlenek. A fő történetzál mellett átfognak időben bő száz évet, annak történelmi, egyéni

történeti ábrázolásával. Az író esze a helyén van: eredetét nem tagadja meg, szereplői sorsa átfogó szociológiai rajz. Azon sem csodálkoznék, ha a szerző egyszer egybevonná a két kötetet, vagy épp megtoldaná még egy harmadikkal, mint azt a jelen kötet vége sugallja... „Minden valaminek a folytatása.”¹⁰

NAGY BANDÓ ANDRÁS: *Vár rád Toscana*, Orfű, 2011, Szamárfül Kiadó Kft, (280 oldal, CD melléklettel), keménykötés

Bp., 2013. május 10.

¹⁰ Rakovszky Zsuzsa: *Helytörténet*

A történetfölötti
MINDEN KEZDET. A beavatás regénye –
TURCZI ISTVÁN könyvéről

Turczi István legújabb, negyedik, *Minden kezdet. A beavatás regénye* c. kötete az idei Könyvhétre jelent meg.

Első olvasásra – melyben akaratlanul is benne maradtak a könyvheti élmények – csalódottan tettem le a regényt; a történet, a szöveg, úgy az egész: hiányérzetet hagyott maga után. Személyes ismerősünk, barátunk stílusát ismerve nem volt meglepő a sokak által már e könyv kapcsán felemlgetett obszcenitásba csúszó beszédmód (más ünnepelt, koszorús íróinktól-költőinktől sem idegen a dolog...) ¹¹, mégse adott a könyv valami elgondolkodtatót, olyan eredményt, amiért érdemes volt elolvasnom. A bevezető első részében zavaró az „ő”, „öt” névmás gyakori használata, a szokásos párbeszédhelyzetek jelöletlensége, a mondatok/a történet megiramodása, majd rövid, szinte odalökött folytatása, vagy épp új bevezetése/bedobása egy rövid utalással új bekezdésként. Vajon hogy lehet ezt a mai, modern regényt értelmezni?

Talán ha úgy olvasom ezt a történetet, mint ahogy egy idősebb nőtestvér, egy megértő/elfogadó „nagynéni” olvasná... – így valamivel elfogadhatóbb lett a történet,

¹¹ Pl.: Ladányi Mihály: *Bordal*
Esterházy Péter: *Egy nő*

bár az olvasótól általában senki nem várhatja el, hogy megértési szerepet keressen magának egy-egy írásmű értelmezéséhez. A dolognak azonban érnie kellett, mivel a kötetet megnézve több dolog is gondolkodóba ejtett: az író személyén túl például azoknak a személye, akinek önzetlen segítségét a regény végén Turczi István megköszöni. – Félreértés ne essék, nem ezeknek a neveknek az emlegetése hatott meg, vagy vitt rá, hogy első benyomásaim után még visszatérjek a könyvhöz, illetve történethez.

A tizenkét fejezetből az első és az utolsó mintegy keretezi a történetet. Különös nevű főhőse idealizáltan sűrített alak, akiben olyan tulajdonságokat rak össze az író, amelyek így együtt majdnem valószínűtlenek egy húszéves fiatal férfin: naivitás, tapasztalatok hiánya, ártatlanság számos-számtalan irányban... Azrael – akinek a neve: „Akit az Isten megsegít”, és aki kiválasztott, rendkívül jó testi-lelki adottságokkal bíró fiatalember, amint ez a történet során többször elhangzik –, halad aktuális célja felé, vár valamit az előtte lévő hónapoktól. Ezek a vágyak régi emlékek szorongásaival színeződnek át. Már ebben a fejezetben megkezdődik azoknak a mesészerű, hirtelen megjelenő történeteknek, részeknek a bevezetése, melyek a regény során még bőven felbukkannak. Turczi elbeszélője többször kiszól a történetből, képletesen ott áll ő maga is a történetben, a történet mögött.

A regény tíz kavargó, eseménydús fejezete valamennyire zárt, de napjainkra jellemző mikrovilágot mutat be. Itt a főhős kivételével (és a néhány szereplőben még fel-felbukkanó őszinte emberi reakciókat leszámítva) az összes szereplő a deviancia-csoportba

tartozik (a devianciák csoportjai¹²: elmebaj, drog-alkohol stb. függés; szexuális devianciák, bűnözés, vallásos devianciák). A főhősnek ezek között a halmozottan deviáns emberek között kell eligazodnia, ahol még a saját nővére sem mentes a többiekre jellemző értékrendtől, viselkedési formáktól. A szövegben a férfiak és nők szóbeli megnyilvánulásai a valóságban is hasonlóan előforduló trágárságot, obszcenitást mutatják. A férfiak mindegyike külön-külön bizonyos mértékig meg van győződve saját férfiúi hatalmáról, emberi-testi vonzerejéről, ez a vezér/alfahím állapot mindaddig tart, míg a hatalomban felettük álló/állók meg nem jelennek, ez a megjelenés azonnal alattvalóvá sorolja be őket. Még az Azraelt támogatólag fogadó, mintegy férfiasságra „nevelő” férfiak beszédének rendkívül durva, a szexualitást trágársággal kifejező szavai is kivétel nélkül arra akarnak utalni, hogy a férfi uralkodó és a nőt a maga használatára aláveti (a más írott és képi művekben is megjelent és a főszereplő „férfi” mesterségesen kialakított, de a valóságban sosem-volt jellemzőinek egy részét mutatják: hatalom, rendkívül sok pénz/„kögazdagság”, rendkívüli férfiasság, ragadozó/macsó természet, előnyös külső) . Amit a főhős nem hall, de amit a különböző helyzetekben a belső monológok a férfiak gondolkodásából megmutatnak, az is a másikat lemocskoló gondolatsor, de főképp azt a személyt jellemzi, aki így gondolkodik férfitársáról/munkatársáról, a nőkről.

¹² ELEKES Zsuzsa: Devianciák, mentális betegségek
<http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a570.pdf>

A nők viselkedése, szavai, testi megnyilvánulásai a férfiakéhoz hasonlóan a közönségtől a normál beszéden át az alkalomnak megfelelő és épp odaillő beszédmódig változnak. A kastélynak nem csupán valós fizikai szintjei szerint van itt hierarchia (vendégek, akikről nem sok szó esik, de vannak, a szex-kellékeket vásárolják...; személyzet és a személyzet főnökei), hanem az épp aktuális szereplők között is. A nők viselkedése és megnyilvánulásai hasonlóak, hasonló a családi gyökerektől való elszakadásuk is, értékeik feladása valamennyiükre jellemző. Ebből a csoportból részben kiválik Sára, Azrael nővére, bár az ő története is erősen hasonló a többi nőéhez; az autoriter apától elmenekülve (sehol nem derül ki a történet során, mi is történt az apa-lány szituációban; megverés, lelki kínzás, ezek keveréke vagy inceszt kapcsolat?), egy hasonló karakterű férfival él. A recepciós lány vágya a többi nő életvitelére, még ha szolidabb formában is, de külseje ebben meggátolja; az idős nő, Muter felett meg már eljárt az idő. Mindhárom nő mégis ide, ebbe a közegbe tartozik, mivel látják, tudják a kastélyszálló személyzet közötti történéseit, és elfogadják ezt a környezetet.

Az egyetlen nőalak a főszereplő nagyanyja (már halott nagyanyja), akinek gyermekkori és tinédzserkori hatása, értékrendje az, ami megtartja normál nívón a fiatal férfit. A nagymama az archaikus nőalakot képviseli, aki megbízható, értékítéletei hosszú távon is igaznak bizonyulnak, aki életmódjában az itteni nőkhöz képest nem csupán azok felett áll, hanem egy lapon sem lehet említeni vele ezeket az instrumentált, mindenre kapható nőneműeket.

Az utolsó fejezetben Azrael távozik a kastélyszállóból, majdnem ugyanolyan észrevétlenül, ahogy jött. Túl van a beavatáson. Ez a beavatás azonban nem a megtörtént szexuális kaland következménye, hanem egészen más valami. A fiatal férfi – aki erőteljesen naivra és az élet dolgaiban tapasztalatlanra van formázva –, olyan dolgokat lát meg, ismer fel ebben az időszakban, amik a körötte lévő világ egy részére rendkívül jellemzőek: a hatalom/uralkodás, a pénz, a testiség összefonódását; a szocio-pszichopata¹³, deviáns személyek halmozott együttlétét és együttműködését saját hasznuk érdekében egymással és egymás ellen. Látszólag a pinceszinten történő, véletlenül meglesett szexuális orgia és azt követő rémálom a beavatás egyik csúcsa. De csak látszólag. A valódi beavatás ugyanis az, hogy mindezeket látva, a működést megismerve, tudva, ő maga, Azrael, akinek jellemzője: „Az Isten is csodálkozásra teremtette”, nem vegyül össze a környezet alakjaival, nem veszi át az értékítéletüket. Valamilyen módon megérintik a történések, melyek villódzásai, izgalmi szintjei változóak; ahogy a környezet alakjai sem csupán eltorzult személyiségükkel, hanem az abban még megmaradt emberség morzsáival is bírnak, és persze jellemző rájuk a pszichopatak átmeneti elbűvölő modora, bája is... mindezek együttesen vannak jelen és hatnak rá, Azraelre. Ez a valódi beavatás, felnőtté válás, amint a hős a torz értékítéletű, lelkületű környezetből ki tud válni, és nem teszi magáévá sajátosságait.

13

http://psychiatry.pote.hu/pdf/hun_2_001_szemelyisegzavarok_emlek_ezteto.pdf Pszichopata-triász: nem szeret, nem szorong, nem tanul a tapasztalataiból

Turczi István kötete a mai valóság egyik szeletének reális, nyelvezetében itt-ott brutális tükre. Főszereplője a különös nevű és romlatlan fiatal férfi, akit a néhol dús fantáziával szőtt mesélés során bevisz az élet ezen oldalának sűrűjébe, majd ki is vezet onnan. A kötet elején van egy lényeges elem, mely aztán nem ismétlődik meg sehol: „aki mindenhol vigaszt keresett a külvilágban, noha valószínűleg tudta, sejtette, hogy csak magában vagy a családjában lelheti meg.” (49. o.) – Azrael apjáról van itt szó. Ez a megállapítás, melyet Azrael tud, apja személyisége mellett/ellenére, vagy épp annak okán mégis él, hat. A nagymama személye és hatása őrangyalként vigyáz a fiatal férfira. Feloldó, hogy a regény befejezése pozitív. „Azrael... ... egyedül azt tudta, hogy van még néhány fiók a vágyaiban és az emlékezetében, amely létezik ugyan, de még sose merte kinyitni. ... Minek megőrizni a sérelmeket. ... A Kastélyszálló irányába fordult még egyszer, utoljára. ... Mintha egy láthatatlan szakadék tulsó oldaláról nézne vissza. ... Vett egy nagy levegőt, és elindult... Határozott léptekkel haladt, odafigyelt a lépéseire. ... Gyerünk.”

TURCZI ISTVÁN: *Minden kezdet nehéz. A beavatás regénye*, Budapest, 2013, Új Palatinus Könyvesház Kft, 348 oldal, keménykötés borítóval

Budapest, 2013. július 13

Parttalan szigetek
PROSSZER GABRIELLA JÚLIA
regénytrilógiájának értelmezése

Naxos felé (Egy lélekkereső), I., 1993, Bp., Cserhát Művész Kör, 546 o.

Naxos partjainál (Megtalált lélekkel), II., 2001, Bp., magánkiadás, 470. o.

Naxos szigetén, III., 2006, Bp., magánkiadás, 599. o.

Három egymást követő, naplónak, vagy inkább naplóregénynek tekinthető, témájában, cselekményében, időrendjében egymásra épülő kötet.

Naplóregények-e ezek a kötetek? A szerző véleménye szerint leginkább azok. Naplóregénynek csak némi fenntartással tudom tekinteni a könyvsorozatot. A szerző a köteteket nyíltan vagy burkoltan önéletrajzi elemeiből állítja össze, melyek történései szerencsésebbek, mint a képzelt főhős gyermekkori traumái... mégsem napló, hiszen a szövegben nem Prosszer G. Júlia egyes szám első személyű feljegyzései olvashatók; a történetben egy elképzelt főszereplő élete követhető nyomon, amely azonban a napló tényleges vezetésének hagyományos módját nem követi. Az idő múlásának laza, időnként átugrásos (előre haladó), kihagyásosnak tűnő, a cselekmény haladásában egymásba fonódó, egymásba

gördülő helyzetek leírásai egy elképzelt főhős életét követik. A cselekmény sokirányú, a kötetek sokszereplősek (ami inkább a naplóírásnak felelne meg).

Az érthetőség és átláthatóság érdekében az író gyakran rákényszerül, hogy a szereplők számát csökkentse, egy-egy alakját több személy sűrített tulajdonságaival ruházza föl. Ezekben az egyébként önálló történetként is olvasható művekben ez nem történik meg. Vissza-vissza kell lapozni, hogy a gyors váltású (hely, idő, személyek) történések közt ne vesszen el, ne keveredjen össze néhány cselekményszál. A szereplők gyakran egymásra utalnak, egymásról beszélnek, egymást és önmagukat indokolják, magyarázzák a történetek során.

A főszereplő, Valent Gabriella neve jelentésének érdemes utánanézni:

A Valent név: „Bálint a latin *Valentinus* családnévből származik. Alapszavának, a latin *valens* szónak a jelentése: erős, egészséges. Rokon név: Valentin.

Gábor héber eredetű bibliai név, Gabriel magyar alakváltozata. Jelentése: Isten embere vagy Isten erősnek bizonyult. Gabriella a Gábiel férfinév latinos nőiesítése.”¹⁴ – az író nő tudatos, vagy tudattalan névválasztásai.

Kezdetben megtudható, hogy a főhős, a naplóregény történetének főhőse, élete korai szakaszában hatalmas veszteséget él túl (át), melynek fizikai-lelki feldolgozásmódja ugyan módosulva, de végigkíséri élete során (önfelégető lázas állapotok, anyahiány).

¹⁴ Ladó János — Bíró Ágnes: *Magyar utónévkönyv*, Bp., 1998, Vincze Kiadó

De: Valent G. kettősségének trauma-eredetű esetleges „okaként” ez a feltevés itt meg kell álljon, mert a szerző így írta meg, és azzal nem lehet vitatkozni, ám magam részéről a valós traumát (ha van ilyen), egészen másféleképpen sejttem, olyannak, melyet az író nem akart naplóregényében az olvasó elé tárni... Valent G. pszichoszexuális fejlődése és életének útja nem feltétlenül e korai trauma következményeként kialakult környezetére adott válasz/választás, vagy csak részben az; hiszen a megszokottól eltérő életvezetést sokáig (és még ma is sokszor, bár a besorolása azóta megváltozott) hivatalosan a deviancia csoportba helyezték...

Látzólag túl egyszerű és zökkenőmentes ennek a kislánynak az átsiklása olyan érzelmi és fizikai élményekbe, melyeket az a társadalmi korszak (és nagyrészt a mai is...) a tiltott és elutasítandó csoportba sorol – ám a kötetek olvasása közben a felület alatt több más elem is bőven akad.

A környezet, ahol ez a különleges gyermek él, a magyar vidék, a szocializmus ideje, melyben hol eltűrő, hol elutasító kapcsolatban él a rendszer az egyházakkal, tehát az erőteljes keresztényi közeg és annak elvárásai folyamatosan jelen vannak; ebbe született bele a főhős –, a szülők, nagyszülők, a falu és a városi ember életében is hosszú évszázadok óta benne vannak azok az ítéletek, melyeket az épp élt társadalmi forma is elvár, a vallási és társadalmi tiltás ebben a tekintetben összhangban van. A másság lassú megjelenése mégsem válik nyilvánvalóvá a külvilág számára –, mely az iskolai évek alatt a társak többségét jelentené, a családon belül a róla gondoskodókat –, sem a gyermekkorban, sem később az iskolai években, sem később a felnőtt nő életében, vagy

legalábbis csak igen zárt körökön belül, mert társadalmi és egyéb retorzió nem éri a főszereplőt (ellentétben a sok magánéleti konfliktus-kereső és -megoldó helyezettrel).

A kötetek, de döntően az első kötet (nem véletlenül az első, hiszen ez azt a korszakot taglalja, ami a felnőtté válásig [nem az érett felnőtté válásig, hanem az életkor szerinti felnőtté válásig tekintett életkor] tart), különböző szemléleti módokra ad alkalmat, melyeket értelmezésem során a három kötet hasonló részleteivel igyekszem szemléltetni.

A szerző ezzel a trilógiával végképp megcselekszi saját „coming out¹⁵”-ját, de főhőse, Valent Gabriella nem teszi ezt a történetben.

Az első kötet, a *Naxos felé* tekinthető a legérdekesebbnek, ahol a gyermekkortól a környezetéből kiváló Valent Gabriella egészen kisgyerekkori, 4-6 éves kor közti, majd kisiskolás és szakiskolás kori pszichoszexuális fejlődése követhető. A gyermek különleges értelmi képességekkel felruházott alakját a meseszöveg írói fantázia alkotta meg, erőteljesen és visszatérően, sokszor a történet előrehaladása során már-már túlhangsúlyozva.

Társadalmi, politikai kép jelenik meg a regényekben, amely azonban inkább háttérben marad, háttér-képpé lesz. A külvilág történései, értékítéletei, a társadalomban történő dolgok fel-felbukkannak, ám az egyén, a főszereplő érzelmi és értelmi alakulásának folyamata a domináns.

*

¹⁵ http://hu.wikipedia.org/wiki/Coming_out

A második világháború utáni állapottal indít az író: „Szűkebb hazám – az ország határain belülVáltozást – gyökeres változást – csak a felszabadulás hozott. ... a leigázott nemzet vége szabadon lélegezhetett ... A szükség és a józan ész kényszerítette ... negyvenöt után a földosztást, az ötvenes években pedig a téészek szervezését. ... hiszen a parasztság a földdel nem kapott másik tudatot. Életformája lényegesen nem változott, de nem változott meg a gondolkodásuk. A patriarchális, a helyhez kötött és helyi hagyományokhoz, ősi szokásokhoz makacsul ragaszkodó parasztság – különösen a kezdeti szakaszban – nem volt képes lépést tartani a fejlődés iramával. Sem gyakorlatilag, sem pedig eszmeileg. A változáshoz idő kell, de megszokni, már türelem kérdése is! Türelem mindkét részről. Az erőszak erőszakot szül. ... A megváltozott társadalmi viszonyok megértését és befogadását két igen fontos (s persze több jelentős) tényező befolyásolta: egyik a származás; másik az úgynevezett tájjelleg.könnyen idomultak, simultak bele az új társadalom egyenlőséget ígérő rendjébe.” (I., 9. o.)

Ez az indítás meglepő – aki a kötet, kötetek címei alapján mást várna, ezekkel a sorokkal meg is kapja az első jelzést, hogy itt többről és másról lesz szó, mint egy szerelmi vagy erotikusnak hitt történetben –, az író közli a helyet és a kort, ahol és amikor a regény cselekménye játszódni fog; mindezt elfogadó szemlélettel teszi, nincs benne negatív indulat társadalmi jelenével kapcsolatban. A kor részben behatárolja a szereplőket, hiszen ezekben az években fog/tud életre kelni (mivel itt, ebben a korszakban él) a főszereplő és a körötte levő

többiek. Egyúttal kirajzolódik a kötetek egyik visszatérő erőssége is a bevezetésben: a tájleírás, majd későbbi részletekben a leírás áradó, tárgyát láthatóvá tevő szemléletessége, mely végig magasan jobb minőségű, mint a szereplők párbeszédeinek megalkotása.

Az időbeli meghatározások lazán követik egymást, Valent Gabriella születésére (1950) az I. kötet 42. oldalán leírtakból lehet visszakövetkeztetni: „Március végén – Gyümölcsoltó Boldogasszony napjának hajnalán – ... szült meg engem drága emlékű Édesanyám” (I., 11. o.)

A szülők származása az első fejezetben tudható meg, s ezzel együtt az apa egyik fő jellemzője: „Apám szerette a földet és nem is kívánt más lenni, mint aminek született” (I., 13. o.) – amely olyan elégedettséget fejez ki a férfi státusz helyzetével kapcsolatban, ami a parasztság jó részében, az egyének felmenőiben jelen lehetett; ennek emlékét Prosszer G. Júlia itt, Valent Gabriella történetében meg akarta örökíteni. A szülők az égtájak népeinek nagy, a második világháború utáni keveredése során ismerkedtek meg, és kötöttek házasságot. A regény során jelen van a vidék több társadalmi rétege: a báró, a pap, a polgár (tanító, orvos), munkás stb. A szerző levezeti a családot, a Valent família eredetét, történetét. A családon belüli rétegződés a jellemző magyar társadalmi elosztódást mutatja: a hajdani harcos ősök földművelőkké lesznek, de a katonai pálya választása megmarad a fiúgyerekek között; a nők hagyományos családi szerepei mellett van azonban olyan is közöttük, aki a kastélyban szolgál belső cselédként, ő lesz a főszereplő édesanyja, és ezzel átlép a paraszti sorba. (Felmerül bennem, bár a kötetben erről nincs szó: ez a házasság visszalépés vagy előrehaladó lépés a nő

szempontjából. Visszalépés, mert a belső cseléd munkái nem olyan nehezek és durvák, mint egy paraszt-, földművelőcsaládban élő nő feladatai; előrelépés, mert a maga ura, a maguk urai bizonyos határig?...) Munkás, polgári rétegekkel is házasodnak. A földhöz jutás jelentős, a korábbi egy hold földön élő szegényparaszti rétegnél a nyolc hold föld már igen sok, melyet a háború utáni földosztás helyez átmenetileg a Valentek birtokába. Ez az egyik fontos változás, amit a szerző a kötet első soraiban a felszabadulás elemei között, mellett említ.

A haza, a hazaszeretet kérdése többször felmerül a kötetekben, részben a főszereplő indoklásaiban, ahol a Nyugatra való hívásokat hárítja el. A minta gyermekkortól adott, az őt nevelő házaspár vitájában Miklós apu válasza a felségének, aki a „középszerű életforma” elől menne el az országból: „... meggondoltam. Sehová sem megyek. Ez a föld, ez az ország a hazám! Itt születtem, itt lett ember belőlem, itt is temessenek el. ... okos asszony vagy... én egy ostoba paraszt...” (I., 42. o.) Ennek előzménye már ott van, volt a férfiban, „nem is kívánt más lenni, mint aminek született” (I., 13. o.) A faluból kiszakadó, családját elhagyó nő sokáig „az emberek gúnyolódása, csúfolódása” (I., 49. o.) tárgya lesz, ami mégis a gondolkodásmód miatt, a már el nem érhető célszemély helyett a családot sebzi, a gyermekkorú főszereplőt. Hasonló kivetettség, megvetettség a sorsa annak a falubeli asszonynak is, akit agresszív férje hagyott el. Ő is arra törekszik, hogy elhagyja megalázásának színhelyét, ami végül sikerül neki. Sorsa tipikus, a vidéken élő nők számtalan hasonló történetről tudnának beszámolni, melyek velük, vagy egy másik nőneművel

estek meg. (I., 132-138. o.) Itt a már olvasott szövegből visszhangoznak – „Életformája lényegesen megváltozott, de nem változott meg a gondolkodásuk” (I., 9. o.) – a paraszti rétegről írott sorok (melyek érvényesek általában is) a könyv bevezető soraiból.

Az erőszakról, a családon belüli erőszakról ismét szó van a harmadik kötetben, ahol a hivatalban dolgozó nő, aki családanya is, inkább takargatja a külvilág elől alkoholista férjének durva viselkedését. (III., 33. o.) A kötet vége felé megjelenik az elvált agresszív férfi, aki még mindig erőszakkal akar szót érteni volt feleségével. (III., 517-522. o.) Ezek a majdnem tipikus – magyarországi – női sorsok: bevillanások a történetbe.

A falu életében általános (és még ma is jellemző) a gyerekmunka, mely a családokon belül jelentős. „...tanyasi pajtásaim elérték azt a kort, amikor szüleik befoghatták – és be is fogták – a könnyebb mezei munkákra.” „... nekem ugyan nem lett volna muszáj dolgoznom, de örömmel és szívesen segítettem nagyapámnak, amiben csak tudtam. A paraszti munkában több örömet leltem, mint a lányoknak való »konyhaművészet« gyakorlásában.” (I., 128. o.)

Valent G. öltözködésében olyan, mint a többi, vidéki, falusi gyerek az 1950-es évek végén. „Drága lasztex nadrágra... ..nem tellett. ... így aztán nem is szégyelltük egymás előtt a kopott, foltozott és bizony eléggé ormóttan szabású mackóruháinkat”. Elégedett azzal, ami van, bár látja a jobb módú, a polgári családok gyerekeinek öltözetét. Neki már van farmernadrágja, ami amerikai csomagban érkezik, mint még sok más finom tapintású holmi, melyek nagy részét soha nem veszi fel. Kialakuló egyéniségét taszítják a csipkehabos lányruhák

(I., 170-171. o.), melyek nem is praktikusak az iskolaéletben.

Az olvasás szeretete (és a korán kialakult kötődés a könyvekhez) olyan történelmi, ideológiai tudást nyit meg a fogékony gyermekben, mely óhatatlanul a hitvilágok és ideológiák ütközését is létrehozza. (I., 174-182. o.) Környezete részben belekapcsolódik ezeknek az információknak a megértésébe, de csak határokon belül, a kislány azonban olyan (talán még korainak is mondható) tudás birtokába jut, mely későbbi identitástudatának kialakulását ha nem is támogatja, de annak megértésében segíti. – Magát az ötvenes éveket is jellemzi, hogy a vezető társadalmi/hatalmi ideológia mellett jelen vannak a különböző vallási nézetek, és nem lettek tiltott olvasmánnyá a történelem során művészetekben, vallási iratokban megörökített politeista és monoteista nézetek, és a hozzájuk tartozó, vagy épp róluk (is) szóló irodalmi művek.

A főszereplő találkozása a polgári életformával – a társadalmi egyenlőség nevében (ami azért soha nem volt és soha nem lesz igazán egyenlő...) – már többször megtörtént, de a laza érintkezések során a leányka baráti köre tovább egészül a polgári, és a nemesi (bárái) réteg gyermekeinek körével. Ez az összejárás tartósan egyoldalú, mivel a különszoba hiánya miatt Valent G. sokáig nem tudja még részben sem viszonzni az ifjúság összejövetelével járó délutánokat (meg a zsúrokat). Itt kezd kialakulni a barátságoknak egy olyan minősége, ahol az észbeli képességek szerint lesz, lehet az egyén a csoport üdvöskéje – ezen a téren Valent Gabriellának észjárása és olvasottsága, valamint a társaságon belüli helyzetfelismerése sima utat biztosít. (I., 220-225. o.) A

jövőről elhangzó önéretek és ezek lehetséges megvalósulása később ebben és ennek a csoportnak a felhígultabb változatában már el-elhangzanak, kimenetelük azonban változó. Itt a társaság még az álmodozások korát éli, a társak szétszóródása a tinédzser kor közepén, végén, az általános iskola után következik be.

A kör, amiben Valent G. mozog, és a kör tagjai, részben érzelmeik irányítása alatt állnak, s ez a tényező sokat ront felnőttorsuk alakulásán; még a harmadik kötet végén sem érezhető, hogy a továbbra is jelen levő, közben már felnőtt barátok, barátnők lelkileg is érettek lennének. Mintha mindegyikük gyerekes maradna, viselkedésük és döntéseik infantilisak, az itt-ott felbukkanó nagylelkűség, felelősségérzet azonban nem állandó. Nem forrnak ki a jellemeik, a gyors történések között ennek bővebb bemutatása elmarad. Maga a főszereplő élete, felnőttisége is hasonlóan alakul, bár ő maga a trilógia végére jóval érettebb, felnőttebb szellemileg, mint kortársai, barátai. Szakmaválasztása, és látszólag lassú haladása írórsora felé, mind azt mutatják, hogy bár lennének vágyai, de nem rugaszkodik el az elérhető és megélhető hétköznapi, emberi és anyagi valóságtól.

Valent G. rácsodálkozó természetszeretete és későbbi, felnőttkori munkája épp az elérhető és hétköznapiokban használható szakma választásában forr össze. Az iskolában, kollégiumban töltött évek alatt sokféle tanulótárrsal, tanárral találkozik a fiatal lány. Ezek többsége jóra való, a felügyeletükre bízott gyerekekkel emberségesen bánó tanító, szakoktató. Ám itt is jelen van az a típus, aki a társadalmi

összeköttetések, összefonódások révén olyan hatalomra tesz szert, mellyel visszaélhet. És vissza is él: a kiskorúak megrontása tartósan, minden retorzió nélkül történik, ennek megfékezésére és az igazgató eltávolítására a gyerekeknek és a tanároknak, de még a pedellusnak is össze kell fogni. Mégsem történik hivatalos számonkérés. A hatalmi pozícióval rendelkező rokonság, baráti kör később várható bosszúja olyan visszatartó erő, amely a még józanon gondolkodó felnőtteket is szemhunyasra, a dolog elkenésére készíti. „A botrány tehát kipattant. ... a tanári kar úgy döntött: ad egy lehetőséget az igazgatónak. Küldje el írásos lemondását... ..Mennyi volt ebben a döntésben a humánus, nem tudom, de érdek az bőven volt benne – mondhatni – minden oldalról.” (I., 329. o.) Van hát egy külső hatalmi hierarchia, akik egymást védik, tagjai közel bármit megtehetnek, az áldozat válhat bűnössé, ha szót emel az ellene elkövetett bűn, törvénysértés miatt. (I., 276.o.) (I., 336. o.) Nem egyedül ennek az erőszaktevő oktatónak a története, sokan és sokféle hasonlót tudnának kapásból felidézni emlékeik között, és valószínűleg azok az esetek sem végződtek másként, vagy talán még rosszabbul, mint itt Prosszer G. J. regényében. Van még egy hasonló, máspólusú helyzet a trilógia harmadik kötetében, ahol az egyik barát önkéntes szerelmi társa – akinek korát Valent G. felismeri –, kiskorú. De itt a cselekmény sodra átlép e tény felett, nem sok szó esik róla, hogy ez a szerelem is egy gyermekkorú/kiskorú személlyel való szexuális együttlét. (III., 240. o.)

A kor társadalmi csoportalakításában a középiskolások/szakiskolások előbb-utóbb eljutottak oda, hogy elég nagy számban beléptek a KISZ-be. „Nem volt

kötelező KISZ-esnek lenni, csak ajánlatos. ... Engem nem kellett megdumálni, mert elsők között lettem tagja az iskola KISZ alapszervezetének...” A kor szellemisége ezt nem erőltette, maga a szervezet és magának a kornak az un. szocialista erkölcs¹⁶ részben épp azokat az elvárásokat és mintákat fogalmazta meg, amik a kiegyensúlyozott együttéléshez is szükségesek. Ez az un. szocialista erkölcs igen közel állt ahhoz, amit általában emberi erkölcsnek is neveznek bármilyen politikai rendszerben; egyik torzulása volt a hatalom adta védettség a gyerekmegrontó párttag igazgatónak; *de!*: bármely hatalom, és pl. az egyházi is leplezni igyekszik/igyekezett elaljasodott tagjai tetteit – igen sok ez irányú cselekedetre derült fény az utóbbi években *is* –, és jelen van a (mindenkori) társadalmakban számos olyan, amit csak a hatalom égisze alatt tud egy-egy személy elkövetni a másik kárára... A pozíció és hatalom birtokában megnyilvánul az olyan okoskodás is, aminek nincs tudásalapja az igazgató szavaival (I., 315. o.) aki hatalmi pozíciójából bármi valótlanúságot mondhat, és azonnal az válik nem-kívánatosá, aki ezt észreveszi. „...itt egyetlen ember ítélkezhet... ...Aki elvtárs létére uraztatta magát” (I., 316)

A történet az 1960-as évek közepe táján jár, mikor a főszereplő elgondolkodik a lázadó tizenéveseken, akiknek jellegzetes viselkedésformái és ezeknek külsődleges jelei még nem jutottak el hozzájuk, bár már tudnak róluk. „...az én osztályomat nem mérgezte meg a hippyismus eszméje... ...Nekünk a virágok még a lelkünkben nyíltak, gondot és problémát csak önnön

¹⁶ <http://marxista.gportal.hu/gindex.php?pg=18174172>

létezésünk buktatói okoztak – ha nem vigyáztunk kellőképpen...” (I., 337. o.)

Átszővi az élet szinte minden területét a kettősség, az államilag elvárt, és az egyének hitrendszerre együtt van jelen például a temetéseken. „Lehajtott fejjel, ... tekintetét a kinyújtott kezében tartott feszületre szegezve a pap lépett ki... ..(Lőrinc atya) mögötte ministránsok. Négy kormányos arcú KISZ-es fiú vitte Juhász Jutka koporsóját” (III., 164. o.) – itt a történet pontos idejét jelzi az író: „ezerkilencszázhetvenöt május 21-én”. Maga a főszereplő is átesik egy ideológiai képzésen, ahogy elmondja „...elvégeztem – bár nem önszántamból, hanem vezetői utasításra – a marxista-leninista egyetem egyik szakosított tagozatát. Munka mellett...” ... A kérdésre: „Kommunista vagy?” ez a válasza: „Igen. De pártunkívüli kommunista”. Ennek a pártunkívüliségnek legalább annyira az az oka, mint mikor valaki azt állítja magáról, hogy keresztény, de valláson/templomon/papon kívüli keresztény. „...nekem ment el a kedvem az egésztől” (III., 469. o.) (Itt az eszmeiség, mint már annyi eszmével megtörtént és még napjainkban is történik [mikor egy politikai alakulat vallássá lesz és elvakulnak a hívei], kiüresedik, annyira kiüresedik, hogy a szervezeti [vallási] kereteken belül már nem tudna az egyén az lenni, ami, aki. Magát az eszméhez tartozónak vallja, de szervezeten kívül éli meg azt.)

Még a Szovjetunióba való kiutazást is a hatalom dönti el, adott esetben a helyi hatalom. (II., 128-129. o.). Azonban a fiatalokat jellemző lelkesedés az igen hosszú utazáson átsegíti a főszereplőt, a világot megismerésének

élménye rendkívüli. „Lelkesedésben¹⁷ nem volt hiány: mert lelkesedni csak az tud, aki hinni is tud. Mi – én és az én korosztályom még tudott – tisztán emlékszem rá évtizedek távolából is!” (II., 136. o.)

Különböző munkához és szociális ellátáshoz szükséges épületeket hoznak létre Valent munkaterületén. Zajlik a munka, az építkezés, közben felmerülnek a korszak tipikus szakemberhiányos problémái, ám a vidék, ha lassan is, de fejlődik. (II., 219. o.)

A munkaszervezés hogyanjának és miértjének egy villanása jelzi a vidéki erdészet, a mezőgazdaság átmeneti működését, vagy épp működésképtelenségét több helyütt a trilógiában. (Egy rövid példa rá a harmadik kötet 375. oldalán.)

*

A történet során a domináns felnőttek: nagyszülők, Karin, Ezüsthajú, később Klára –, közülük főleg a tanultak valósággal eufóriát keltenek a főszereplőben. A Klára-féle tanár-diák kapcsolat később átalakul barátsággá, majd együttéléssé.

Ennél az állomásnál ambivalencia van, mert a nevelő/tanárnő hatása többszörösen változik, nemcsak azt fejt ki kezdeti szakaszában, ami a feladata lenne. A diáklányok felügyelete elcsúszik azok (igaz a történetben

¹⁷ Ezekben az években nem volt más távlat. Nem volt más társadalmi formára lehetőség, sem más társadalmi forma megvalósíthatósága nem jött szóba. Ugyan, mért ne lelkesedtek volna? Ahogy azok is ott lelkesedtek, akik ezt azóta pillanatnyi érdekük szerint sokszorosán átértelmezték. [F. J.]

erőteljesen jelzett: *titkos*, és *aki áruló*, az *kizáratik* a kapcsolatból) éjszakai, hálótermi együttlásain – ezt akkor és ma is tiltják a kollégiumi nevelők. A családok sem örülnének annak – nem is hagynák –, hogy gyermekeik a testiséget így próbálgassák – ezt is a kötet egyik fantáziaelemének tartom.

A későbbi szerelmi, érzelmi összetartozás, a beteljesülő együttélés során Klára a háttérben marad, inkább vigyáz Valentre, koordinálja közös életüket, elnéző és megértő; nem úgy, mint a szerelmes vagy szerető. Klára alakja megformált, személyisége a történetben nem mutat meglepő és a már megismertekkel ütköző vonásokat. Mégis idealizált alakká válik, hiszen nincs az a hús-vér ember, aki Valent G. szinte megszámlálhatatlan érzelmi-fizikai szerelmével párhuzamosan ilyen lelkületű/tűrőképességű tudna maradni. Valent G. és Klára együttélésének, házépítésének van egy korjellemző mutatója: a közös kasszával rendelkező párok képesek haladni anyagilag.

Karint disszidálás után erkölcstelennek kiáltja ki saját családja és a falu is („nem változott meg a gondolkodásuk” I., 9. o.). Talán a társadalmi különbég viszi rá Karint, hogy a megnyílt határon túlra menjen. Férje paraszti származék, ő maga református pap leánya; apja a faluban marad, és rajta keresztül Valent G. kettős kötésű lelki játszmát folytat: egyszerre tudomásul veszi a család tiltását, és egyszerre tart titkos kapcsolatot Karinnal, melyet polarizált helyzetben felvállal, szembefordulva nagybátyjával, aki nevelőapja is. Valent G. egyik jellemző kommunikációs módján teszi ezt: levélírással. Itt egy a tipikustól eltérő férfimagatartás jelenik meg, a nagybácsi, Miklós apu enged a

gyermeklány kérésének. Miklósnak eszébe sem jut, hogy szóbeli és fizikai hatalmával letörje Valent G. akaratát, a lányka levelének értelmi hatása megengedővé teszi, talán jobban, meggyőzőbben hatott a férfitra ez a levél, mintha ugyanaz szóban hangzott volna el. Karin a történet haladtával a szeretők/szerelmek egyike lesz, aki minden igyekezetével azon van, hogy magával vigye Valent Gabriellát Nyugatra. Kettősükben, mivel Karin a lány nevelőanyja volt egy igen rövid ideig, bár semmilyen rokoni kötelék nincs a két nő között, nagyon áttételesen felsejlik egy vonal, hogy ennek a kapcsolatnak mégse kellett volna létrejönnie... bár tudott/tudom, hogy nevelőszülők és nevelt gyermek között van és volt számtalan szerelem és házasság is, amit szép számban megörökítettek az irodalmi művekben... de megörökítették az ezekből fakadó tragédiákat is.

Ahol megtöri a főszereplőt egy-egy hirtelen át nem hidalható és *végleges* esemény, *lázás*, pszichoszomatikus *reakcióval válaszol*; ez gyerekkorban kezdődik, később a nagy szerelemmel való leszámolásakor is bekövetkezik.

*

Az egyéni szocializáció nem választható el élesen a társadalmi hatásoktól, azokkal együtt következik be a főhős életében, bár a társadalom milyenségének megmutatkozása viszonylag rövid, visszatérő, a szereplők életében mégis folyamatosan jelen van, hiszen abban a korban élnek.

Valent Gabi életében környezetének ingerei meghatározóak; az ízek, szagok milyensége (vonzása, taszítása) a személyekhez fűződő érzelmeire erősen

hatnak. A jó illatok, melyek a ruhákból, személyekből/ről, ételekből áradtak, olyan meghatározó szelekcióval bírtak, hogy a gyermeknek a rossz szagok hatására érzett undora az azt árasztó személyt is eltávolítja tőle. (I., 28-29. o.) Hamar megtanulja, hogy az őt gúnyoló, lekezelő személyek előtt nem mondja ki érzelmeire vonatkozó kérdéseit, véleményeit, a gúnyolódástól, kinevetéstől való félelem erősebb – az őt valóban szeretőkre tartoznak csak a gyermek őszinte gondolatai, képzelődése. „Mért ne lehetnék én is tengerészkapitány?” (I., 28-29. o.) A gyermek képzelőereje (I., 20.o.) fantáziálás¹⁸: a több személyiség (I., 39. o.) – inkább szerepek, mivel, ha ezek személyiségek, akkor tönkreteszik a pubertás előtt álló gyermeket. (Hétköznapi szerepekben: a diák, az unoka, a barátnő, a mesélő, a természetrajongó, később a felnőttkor szerepeiben: a feleség, a férj, a munkatárs stb.)

Gyermeki hite csalódik, hogy aki szép, az jó is –, ez holdudvar, ami általában a szép emberpéldányokat körülveszi. Így volt a gyermek Valent G. Karin szépségével; „Tévedésemnek súlyosabb következménye (egy életre kiható következménye) lett: elvesztettem a szépségbe vetett bizalmamat: – Örökre. (Természetesen csak az emberi szépségre értem!...)” (I., 50. o.) – még számos hasonló megjegyzés olvasható a trilógiában más-más témával kapcsolatban. – Itt azonban nekem ezek nem a gyermek szavai, hanem a felnőtt nő szép

¹⁸ SEBESTYÉN PIROSKA: *A játék pszichológiája és módszertana*, BABEŞ-BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM PSZICHOLÓGIA ÉS NEVELÉSTUDOMÁNYI TANSZÉK előadásából 2009-2010. „Az vagyok, aminek el tudom képzelni magam.” (Piaget)

emberekben való csalódásának és bizalomvesztésének utólagos múlt időbe helyezése. Középiskolai években jelenik meg ismét a szépséggel kapcsolatos vélemény: „a szépséget már régóta nem soroltam a legértékesebb emberi adottságok közé, sőt esetenként nélkülözhető külsőségnek tartottam” (I., 186. o.) Tágan ide sorolható a cifra ruhák háritása is, ami az öltözködés leegyszerűsödéséhez vezet: „A cifra agyondíszített ruhákra rá sem tudtam nézni... .. Tiszta legyen, egyszerű és kényelmes – a többi nem érdekelt” (I., 170. o.)

Az undor a gyerekkori családi játszma-játékoknál is megjelenik: „Később... amikor már fiúkat is bevettünk és a valósághoz kezdett hasonlítani az egész... kifejezetten fizikai undort is éreztem a játék alatt...” (I., 105. o.) A véletlenül meglátott férfi-nő közti testi szerelem látványa (nagyon korai!), szintén ellenérzést vált ki: „... valósággal rosszul lettem... S mégis, dacára ennek az undornak – a szerelem tiltott, titokzatos előképe... .. fogvatartotta a szememet.” (I., 108. o.) A látvány és a hatás, a környezetből már látott és megtapasztalt házastársak közti viszonyok következtetés levonásához vezet: „...tehát rám is hasonló dolgok várnak. S ettől elborzadtam.” (I., 109. o.)

Jelentős tapasztalat, és állomás a leányka kortársakkal folytatott játécai során kialakult hatalmi játszmákban, amikor „...úgy győztem le »ellenfeletem«, hogy szinte semmit sem tettem a győzelem érdekében...!” (I., 62. o.) Ez az egyik sarkalatos pont a személyes fejlődésben, amely nem csupán a társadalmi szocializáció, hanem az egyén pszichés, szexuális szocializációjában is fennáll, és a későbbiekben jelentős

lesz, mivel fontos tényt/dolgot tanult meg a játékok során kialakult játszmarendszeren belül: „Hatalmam van!” (I., 62. o.) A leányka ekkor kb. 6-7 éves a könyv laza időjelzése szerint – igen fogékony korú. Később, tinédzser korban és a felnőtt nő életében ez úgy jelenik meg, hogy vonzódásainál, szerelme tárgyainál mindig a másik kezdeményez.

Másik kommunikációs formája a levél, melyet már korábban említettem, (I., 75. o.), aminek hatása szintén mint alkalmazható tapasztalat marad meg, a későbbiekben a baráti, érzelmi kapcsolatok egyik összekötő formája lesz. Talán ez a későbbi heves levelezés és az ennek során kialakult jó fogalmazó készség (is) közrejátszik, hogy Valent G. írói képességei (az egyébként kora gyerekkortól meglévő fantáziával-képzelőerővel összekapcsolódva) kivillanjanak, majd megjelenjenek a jövőben.

A társadalmi kettősség a kisiskolások életében aktívan megjelenik (szinte kitermelve a kettős és többes kötésű és értékrendszerű emberek tömegét); „... elsősáldozás lesz, de csak azok a gyerekek lehetnek elsősáldozók, akik legalább fél évig részt vesznek a hitoktatáson... ... Nem tiltakoztam. Sőt, egyenesen boldoggá tett az új esemény. ... Ötvennyolc tavasza még egy rendkívüli élménnyel gazdagította az életemet: Május 1-jén felkötötték nyakamra a kék nyakkendőt! Imakönyv és kék nyakkendő!” (I., 77. o.) A főszereplő eljut az istenhitig: „... nyolcéves koromban fogadtam be lelkembe (és tudatomba) az Istent.” (I., 78. o.) (Érdekes, egyéni megfogalmazás...) Ami kiérthető: az állami politikai-társadalmi hatalom tehát nem avatkozott bele annyira az egyének életébe, hogy ne követhették volna

vallásuk szertartásait... Fontos a dátum is, ötvennyolc tavasza, már túl az ötvenhatos őszön (amiről Karin távozásán túl nincs jelzés a kötetben). A mitológia megismerése során össze tudja hangolni az olvasott görög irodalmi és történeti hitvilágot saját jelenének, beleszületett vallásának hitével. A megismert más istenek emberhez való közel állása, emberek közti felbukkanása és beleavatkozásuk az emberi sorsba érdekes Isten-ember viszonyt tárnak fel a fejlődő személyiségnek. Szakiskolás korában a húsvéti időszakban tér ismét vissza hite milyenségére. Itt már érzi/érti a különböző megismert hitek mellett-között családja tagjainak hitét, vallási szertartásokban való részvételét, a domináns alak, Andor bácsi nézeteit; a tanult ismeretek ütközését: „ha van olyan, hogy – se vele, se nélküle –, hát akkor az én Istenhitem pontosan ilyen... ..de a szeretet megváltó erejében hiszek, mert hinni akarok!!” (I., 349. o.) Majd tovább elmélkedik a hit és a teremtés dolgaiban, és persze a férfi és nő dolgában is... (I., 350-352. o.)

Valent G. koraérő bizonyos tekintetben, sokkal hamarabb ismerkedik meg a felnőttvilág még nem épp neki való regényeivel (13 évesen), melyek egyik-másik darabja felnőtteknek is komoly olvasmány (I., 172. o., Zola-regény olvasása). Egy ilyen élmény közben találkozik az orvossal, akinek általános, kedves évődése érzelmi hullámot indít el benne (I., 172. o.), amint ő maga fogalmazza meg: „Azt hiszem »halálosan« beleszerettem” – ez egy lényeges epizód. (Talán érdemes lett volna a későbbiekben megemlíteni, ahol az érzelmi-szerelmi-szexuális viselkedés alakulását taglalom.) A felnőtt és okos férfi vonzása ez. Az értelem vonzása, amely itt a „beleszerettem” szóban összpontosul.

Jellegetes magyarországi gondolkodásmód – azokat a rétegeket jellemezte főleg a múlt század hatvanas, hetvenes éveiben, de még ma is, ahol, akik közt ez a kislány él –, amelynek a sírkőről való gondoskodás az egyik számomra furcsa nézete. A fiatal lány nagyapai örökségét nem a lány taníttatására, esetleg a jövőjéhez szükséges könyvek vagy hangszer (több hangszerrel „kikezdett” a főszereplő...) vásárlására, vagy tartalék képzésére fordítják, fordíttatják, hanem arra presszionálják Valent Gabriellát, hogy a szüleinek állítsanak a pár ezer márkából sírkövet. Falusi, kisvárosi környezetben a sírok gondozása állandó, és az élő testvér is megtehetette volna már, hogy balesetben meghalt testvéreinek síremléket állíttat. De nem. A gyermek pénzét, az első sajátjának mondható összeget erre kell fordítani/fordíttatni, és ezzel azonnal, ismét, az anyagi függetlenség szalmaszálnyi lehetőségét is elvenni tőle. „Anyai nagyapám után kapott örökségem – pár ezer márka –, melyhez alig tizenhét éves koromban jutottam, elment arra, hogy sírkövet csináltattunk Miklós apuval az Édesanyámnak” (I., 242. o.) – Valent Gabi beleegyező szavai ezek. Miklós apu a vidék konvenciói közt a legjobbat akarja, és véghez is viszi/viszik azt a leányka örökségéből, de ezzel a család továbbra is odaköti a kuporgató szegénységhez. Az állandó pénztelenségben felnövő fiatal lány előtte pár sorral olvasható gondolatai mégis mást sugallnak, legalábbis nekem mást: „Elhatároztam, hogy amiről gyermekkoromban le kellett mondanom, azt birtokolni fogom felnőttként.” (uo.) – Nos, e sírkőállítással elég sok olyan más dolgról kellett ismét lemondania a gyermekkor végén, a felnőttiség előtt, amit aztán nehéz pótolni.

A pénz hatalmát a már felnőtt nő is érzi, és érti: „Úgy élni – »törvényen kívül« – egy adott társadalom törvényeit figyelembe véve, szem előtt tartva, csak bizonyos anyagi függetlenséggel lehetséges. Amennyiben lehetséges... .. Lehet helyem a társadalmi hierarchiában, ha azt a helyet meg tudom fizetni...! ... A PÉNZ nagy úr. Mindennél nagyobb: tisztességnél, becsületnél, munkánál, erkölcsnél, hitnél is nagyobb! ... És ez csak rosszabb lesz, nem jobb...” (II., 255. o.) Azért érdemes erről többet is megtudni, a jelzett oldal környékén, ahol Valent Gabriella a pénzhez való viszonyát és értékrendjét ismét átgondolja.

Érzelmi téren is meg kell tanulnia nemet mondani, ez két szerelem közti ingásban érik meg benne: „Ahol Szerelem van, ott nincs és nem is lehet más: meg kellett tanulnom nemet mondani. S én meg is tanultam. ... a Sors fintora: mire megtanultam, már nem is volt rá szükségem...!” (II., 18. o.) Az életkörülményekben bekövetkező változásban a szétzúzott hangszer hiánya is benne van, amikor váratlanul, megőrzésre (a történet során majd kiderül: örökbe), kap egy versenyzongorát. (II., 321. o.) Ez az anyagi és emberi gyarapodás része, ami zenei, zenélési örömet is jelent. Az önálló lakás és pénzügyi helyreállítás gondolatában ott van a saját ház vágya, s mikor a vágy tárgyát megpillantja, rögtön tudja: „...az a ház kell nekem!”

*

Saját identitásának kialakulása hosszú éveken át tart, de már tízévesen, a pubertás kezdetétől érzi: „engem akkor már egy idegen akarat, egy iszonyatos erő

irányított ... tízévesen már teljes bizonyossággal tudtam, nem vagyok egészen olyan, mint a többi kislány. Pontosabban: felfedeztem magamban a másik ÉN-t is... Nem állíthatom, hogy örültem ennek a felfedezésnek.” (I., 112. o.) Érzelmi hullámzásai, melyeket eddig bármelyik fiú vagy felnőtt férfi irányában érzett, megváltoznak. „a másik ÉN-em ízlése sem volt éppen rosszabb, csak bonyolultabb: merthogy a velem azonos nemű lényeket részesítette előnyben... ... Tizenkét éves múltam azon a nyáron.” (I., 113. o.) A közös játékok során belső nyugtalanság fogja el a kislányt, saját érzelmeit értelmezi, a másikat még nem tudja megérteni. „... mit érzett akkor irántam, nem tudom. ... bennem különös vágyakat ébresztett az a néma nyári délután, azt nem tagadhatom.” (I., 117. o.) Nem érez büntudatot, „merthogy nekem az nem volt. Nem éreztem bűnnek az érzelmeimet, ha mégoly »szabálytalanok« is voltak!? Elfogadtam, hogy »más« vagyok, hogy bennem két különböző nemű és eltérő akaratú személyiség él, s követeli időnként a magáét...” Értelmezi önmagát, de itt ismét a felnőtt nő utó-önértelmezését hallom ki a szövegből, ahogy már korábban is megtörtént a naplóregény olvasása közben. Soha nem lehet elfeledni, hogy bármennyire naplószerű, naplóregény-szerű ez a történet, az elbeszélő a felnőtt Valent G., aki időnként visszatérően is mond olyan dolgokat, amiket csak felnőtt mondhat. Itt is hasonló a szituáció. Az író nő hőse, Valent G. a történetben lazán és látszólag túl gyorsan egyezik ki ezzel a mássággal. Mégis, a kötetek során elég sokszor vissza-visszatér az önrágó, önértelmező gondolatokra ez a Valent Gabriella, újból és újból felbukkan identitásának kérdése. Még az előbbi sorok után is oldalakon át rágódik

a dolgon; a 126. oldalon például ezt írja: „... hetek, hónapok így teltek-múltak gyermekkoromban, sok-sok tanulással, ... álmodozással... és keserves küszködéssel (»másságom« miatt...)”. Ezért az önértékelő elfogadást kénytelen vagyok az írói fantázia által jól megírt résznek tekinteni.

Tizenhárom évesen a tőle 4-5 évvel idősebb Julika (részben) elcsábítja, s ezzel az epizóddal végérvényesen elkezdődik az a valami, ami a másságba vezet: „lassan a hatalmába kerített valamiféle testi-lelki gyönyörűség, amit soha addig senkivel nem éreztem még.” (I., 149. o.) Ám ennek a következménye a gyötrődés, ami hamar bekövetkezik: „Harcoltam önmagam »kettős« lénye ellen, a családi és társadalmi előítéletek, a tabuk, a tudatlanság elpusztíthatatlan démona, a rosszindulat gyilkos mótelye ellen, melyek együttesen próbálták béklyóba kényszeríteni szárnyalni vágyó lelkemet és rendhagyó egyéniségemet.” (I., 151. o.) A gyötrődésnek reális környezeti okai vannak: sem a család (akiknek eszébe sem jut, hogy a gyermekben mi indult el...), sem a társadalom nem elfogadó ebben a tekintetben. A szexuális másság bűncselekménynek számít, ezért börtönbe is lehet kerülni. A hivatalos szemlélet a devianciák körébe sorolja. Az elhatalmasodó vágyak az önelemző és talán fékező gondolat mellett is jelen vannak, sőt nem is csitulnak. Megszólal ismét a felnőtt nő, ahogy beépíti a szövegbe az emléket. „Nagyon tudott csókolni” (I., 153. o.) Ez már a tapasztalattal rendelkező idősebb nő véleménye, hiszen a tizenéves kislánynak hogyan lenne erről tapasztalata? A következő sorok is inkább a felnőtt nő utó-önértékelései tinédzserkori helyzetéről, hol az ismét feltörő önértékelés, önelemzés

során rájön: „...szabadulni kívántam abból a börtönből, amelybe akaratom ellenére zárt a szeszélyes Teremtő és makacs kitartással igyekeztem lerázni súlyos terhemet... ...aztán rá kellett döbennem: nem szabadulhatok, »kettőzött-önmagamtól«, nem szabadulhatok SOHA! Mert melyiktől válhattam volna meg anélkül, hogy valamilyen formában kárt ne szenvedjek?... Ha megtagadom azt az ÉN-emet, amelyhez születésemkor a külsőmet kaptam (a FORMÁT), nyilván bolondokházába csuknak – akkor, az ötvenes-hatvanas években! – ha viszont a másik ÉN-emet irtom ki magamból, azt, amelyhez a lelkem ezer eltéphetetlen szállal kötődött már egészen kicsinyke korom óta, hát abba is beleőrültem volna előbb-utóbb!... Választhattam. ... ezért döntöttem úgy, hogy megtartom mind a kettőt.” (I., 162. o.)

A fiatal lányt rengeteg egymásnak ellentmondó inger, információ és tapasztalat éri. Ezeket részben a társadalom kettőssége okozza, mely az elvárt új és az emberek közt meglévő régi ideológiák különbségéből fakad. Ám a gyereklány közvetlen környezte is számos kettős hatás megtapasztalására ad lehetőséget: „...megismertem a francia utópista szocialisták közül Saint-Simon és Fourier gondolatait... ...élmény volt számomra a német filozófia dialektikusan gondolkodó idealistáját Hegel-t, – s a vele vitatkozó materialista Feuerbach-ot faggatni... Mindezt persze nem egyszerre, hanem fokozatosan. ... Mivel jórészt vallási nevelést kaptam, érthető és természetes volt, hogy az anyagi gondolkodást összefüggéseiben, csak Herzen, Marx, Engels és Lenin műveinek alapos (és sokszori) tanulmányozása után értettem meg. ... Andor bácsitól¹⁹ két Marx-művet, sőt egy Lenin-kötetet

¹⁹ Andor bácsi református lelkész! Megj.: F. J.

is örökölt, s miután elolvastam őket, úgy éreztem, hogy végre megtaláltam a számomra legvonzóbb ideológiát: Az »EMBERKÖZPONTÚT!« (II., 181. o.) Ez az összevissza olvasás véleményformálással fejlődik: „Hiszen nincsenek jó meg rossz emberek, fekete meg fehér szituációk”. Felmerül benne saját eddigi életének néhány fontos állomása, melyek igen nagy lelki megterhelést jelentettek, és amelyeket a lázas állapotok követtek, a folytonos anyahiánnyal-anyavesztéssel összekötve. (II., 182. o.) Ismét önelemez, de ebben a kötetben már magasabb nyelvi színvonalon fogalmazza meg ezeket az önelemző, önértékelő gondolatokat, sőt, valamiféle következtetést/tapasztalatot is levon. Felismeri „a szenvedély nélkülözhetetlen hajtóerejét, ami nélkül a test csupán egy jól programozott ... szerkezet a józan ész engedelmes eszköze. ... Az összefüggés felismerése döbbenetes erővel hatott rám. ... A kör bezárult. (Nem vagy se kívül se belül: a kör magad vagy. Ahonnét indultál, oda érkezel vissza.)” (II., 186. o.) A környezetében lévő nők fizikai vonzásai során ébred rá, hogy olyasmi vonzza, ami elérhetetlen: „A TELJESSÉG – a majdnem elérhetetlen vonzott, izgatott, űzött egész életemben...” (II., 194. o.) Ez a rendkívül sok kettős érzelmű, ambivalencia feszíti az egyéniséget. Ebben az ellentétes lelki rezgésben állandóan keresi az igaz szerelmet; a fel-felvillanó és elég gyakran beteljesülő szerelmeiben nem leli meg a nyugalmat és kielégülést, egyre az igazit várja. Ami van – az van, de elfordul tőle, vagy hagyja, legyen ahol van, és ezzel a várakozással azonnal felül is írja az éppen élt szerelmet. „...megjött végre a várt szerelem... ... S én igyekeztem nem tudomást venni róla” – írja ismét kettős viselkedési

formáját mintegy megerősítve a második kötet 208. oldalán. Közben már tapasztalatokra tett szert, és a másik félnél is fel tudja mérni annak szerelmi jártasságát: „...nem először csinálta, abban biztos voltam.” (II., 212. o.)

Két énje határai legalább annyira feszítik, mint a kétféle egyéb viselkedésmódok. „Két ÉN-em ... egészen addig nem okozott komoly gondot, amíg bizonyos láthatatlan, de jól érzékelhető belső sorompó segített elkülöníteni »őket« egymástól. ... Amennyire vissza tudok emlékezni, a »sorompó« úgy tíz-tizenkét éves korom körül dőlt le bennem, szinte egyik napról a másikra. ...nem volt két személy többé: egyetlen EGYNISÉGGÉ mosódott össze minden jellemvonásuk. ... Mindkettő ÉN voltam... ... már az volt, aki ma is vagyok...” (II., 252. o.) és már tudja önmaga lényegét is (ami-aki valóban, igaz a tudása). „Akik megpróbálkoztak az »átneveléssel«, hát azoknak sem sikerült.” (II., 253. o.)

Működik a korábban, gyerekjátékok, gyerekcsetepaték során megtanult viselkedési mód is: kivárni, míg a másik lép, nem tenni semmit és mégis elérni amit akar. „... az a szabály, amelyet önvédelmi céllal találtam ki és szigorúan tartottam magam hozzá: NEM LÉPNI ELSŐKÉNT!” (II., 357. o.) Ám ismét meg-megjelenik az önelemzés, életének értelmezése. (II., 470. o.) És még egy nagyon fontos esemény, egyik szerelmének öngyilkossági kísérlete – mely a kötetek során az egyetlen ilyen esemény –, és Valent Gabriellának az azzal való szembenézése a saját szemszögéből.

Képtelen azonban elszakadni attól a személytől, aki (sok kisebb flört, szerelem közepette) a legszorosabb

szelmi kötést testesíti meg. A férfi, a professzor, aki leválasztja a neki kellő nőt annak különös társaságáról, és nem csak leválasztja onnan, hanem tudatosan elszakítja Valent Gabriellától. Ezt Valent G. nem tudja feldolgozni, ismét önemésztő, lázas önkívületbe menekül a tényvalóságtól. Az érett felnőtt férfi drasztikusan megjelenő akaratával nem tud, és nem is mer szembeszállni, ő az egyetlen személy, akivel nem hajlandó osztozni a szerelemben; főleg azért sem, mert szerelme hajlandó követni a férfit, feleségeként követi, azaz megpróbál korábbi életével szakítani, vagy legalább maga mögött hagyni azt. A nő, Líz azonban, mint a kötetek legtöbb szerelmi alanya és tárgya, éretlen személyiség; sorsának alakulása szinte megjósolható (akár egy görög tragédiában is lehetne...), s ez a történetben be is következik. (II., 403. o.) A férjről, a professzorról elég kevés tudható meg, az is a többiek, főleg Valent G. és Líz szavaiból. Ez a férfialak is, bár lényeges szerepe van a történetben, csupán egy történetbetét része, a nők közötti erős érzelmi töltést, gondolkodásuknak, ambivalenciájuknak karaktervonásait emeli ki.

Valent G. egyre több szerelem, szerető után sem jut el a várt érzelemig, állandósul az igaz-szerelem hiánya, bár: „Szerettek, szerettem, éltem, tombolt bennem az életkedv! (Miközben az új és sorsdöntő SZERELEM megváltására vártam...)” (III., 121. o.)

Az ambivalens vonások majdnem minden szerelmi kapcsolatnál jelen vannak; egyszerre vonzódás, beteljesedés, majd azonnali távolodás a szerelem tárgyától. Minden szerelem *a* megtalált szerelemnek

tűnik, majd hamarosan más, igazabb, égőbb szerelem vágya lép fel/be.

Többször visszatér az egyén, az egyéni szabadság feladásának gondolata. „Először Liz mellett éreztem, hogy képes lennék lemondani a SZABADSÁGRÓL: testi-lelki vonatkozásban is.” (III., 152. o.) – írja egy önelemző gondolatsorban, de ezzel ezt a lehetőséget le is zárja, nem bontja ki jobban. A megkötést, a kötött kapcsolatban élést, annak csapdáit azonban egyre inkább megérzi, és el is utasítja: „...Elmondtam már... ... Klárával azért tudok együtt élni, mert közben teljesen szabadnak érzem magam! Ugyanis nem vele élek, hanem mellette! És a kettő között óriási különbség van!” (III., 193. o.)

*

A belső vívódás elkerülhetetlen, még ezt a korához képest túl okos (majdnem koravén), kialakulóban lévő személyiséget is ugyanúgy meggyötri, ismételten előveszi saját identitásának feldolgozása, elfogadása, mint azokat, akik később és más módon ismerik fel a bennük megbúvó más ént. Nem lehet lelki tipródások nélkül felismerni saját mibenlétét; több alkalommal vizsgálgatja önmagát. Felismerései: hogy ő leszbikus, sőt biszexuális – olyan döntésre vezetik, hogy nem akar férjhez menni.

A főszereplő életének nőalakjai szorongásos helyzetben összerosódnak, aminek reális alapja is van – (Karin a nevelőanya, majd később szerető; Klára a tanár és később a szerelem egy különleges alakja, akivel együtt lehet élni; stb.), a felvillanó kisebb-nagyobb szerelmek,

aktuálisan a két nagy szerelem közti ingás impressziói – szétrezgetik a személyt. „Ahogy múlt az idő, már alig voltam képes különválasztani őket egymástól: összemósódott az alakjuk, arcuk, a kettőből egy lett, ahogy annak idején, anyám halála és Karin távozása után, egyetlen alakká olvadtak össze lelkemben...” Valent Gabriella közel kerül az énvesztéshez, a lelki széteséshez. Életvitelének, villódzásainak hatására megerősödik bennem az a sejtés: személyiségének borderline vonásai (is) vannak. (III., 12. o.)

*

Valent Gabriella szerelmi kapcsolatai, szerelmei között van férfi is, nem is egy alkalommal. Talán ez az egyik oka, hogy környezetének minden szintje előtt nem lesz nyilvánvalóvá identitása. Valamikor, egyik tinédzserkori lázas állapotában a sármos, okos doktorba szeretett bele rövid időre, mely szerelem főleg a férfi intellektusának szólt. (I., 174. o.)

Aztán: „A fiú... átölelte a derekamat... Ellenállás nélkül túrtem, hogy magához vonjon és megcsókoljon. ... Amit csókolódzás közben éreztem akkor, kétségtelenül nagyon hasonlított a korábban kapott és adott csókok érzéki gyönyörűségéhez... ... De mégsem volt ugyanolyan! ... Életem első Igazi csókja volt. ... csak Valent Gabriella voltam, »Gábor« felszívódott, (és akkor azt hittem, örökre!).” (I., 229-230. o.) – Itt nem merül fel a fizikai undor, amit a fiúkkal közös, kisgyerekkori játékoknál érzett. (I., 105. o.)

Tizennyolc évesen, több éve ismert, kedves barátjával esik át az első valódi férfi-nő szexuális élményen. (II.,

45. o.) Itt is erősebb Valent G. férfi énjé. Majd egyik munkatársával esik szerelembe, ám mikor szembesül azzal, hogy a férfi más nővel is kapcsolatot tart, azonnal szakít vele. (II., 175. o.)

Később, egy tartósabb együttélésre kerül sor (III., 38-48. o.) egy általa becsült férfival; de a férfi én minden esetben – igaz különösebb szokásos párkapcsolati csata nélkül – gyengíti a női ént. Itt, a kapcsolat felbomlása táján fogalmazza meg verbálisan a parttalan szerelem vágyát (III., 40. o.), melyet a férfitárs bár megért, de élettapasztalata miatt tudja, ilyen nem létezik. A férfi a nyugodt, kiegyensúlyozott szeretetet tudja ajánlani, de az Valent Gabriellának kevés. Ettől a férfitől tanulja meg a „hallgatással győzni” (III., 38. o.) módszerét, amit aztán később saját életében alkalmaz a *nem elsőként lépni* már jól ismert és bevált módszere mellett. Ez a férfi azonban már többet tud az életről, el is mondja tapasztalatát: „...az idő múlásával rájön az ember, hogy a szenvedély már egyre fárasztóbb, és tudatosan törekszik egy olyan partnerkapcsolatra, amely a vad szenvedélyeket ugyan nélkülözi, de mégis a tökéletes szerelem illúzióját kelti, és kiegyensúlyozott, nyugodt boldogságot biztosít mindkét félnek” (III., 45. o.). Jelen állapotában Valent G. érzéketlen erre: a fiatal nő nagykorú ugyan, de még mindig nem érett gondolkodású felnőttként szemléli a világot, és éli saját életét.

*

Valent Gabriella írói próbálkozásait többen próbálják támogatni, ő azonban a rá jellemző „élből elutasítással” reagál (III., 16. o.); ír ő, de magának (III., 58. o.),

mégpedig önéletrajzi regényét írja. Ez a bejelentés elég meglepő, mivel a kötetek során nem, vagy csak igen kevés szó esik az önéletrajzi regény írásáról. Ezekből a nem túl terjedelmes részletekből hallom ki Prosszer G. Júliát, ahol Valent Gabriella gondolataival, vélekedéseivel a sajátjait közli.

Valent G. jár-kezel a világban, és találkozik egy már íróvá lett régi ismerősével, aki azt állítja magáról, hogy már csak az írásból él. „Írtam két regényt. Mind a kettő krimi, és mind a kettő bestseller lett. Most abból élek, amit értük kaptam” – állítja az író úr. (III., 288-297. o.) Nos, ez az írásból megélés nem igaz, de a könyv egyik melléktörténetébe belefér az írói fantázia által beillesztve²⁰.

Valent G. írói indulása szerencsés, többen próbálják írásra biztatni, sőt az egyik kiadó munkatársa személyesen keresi meg. (III., 373. o.)

Az pedig akkoriban jó kereset-kiegészítés volt, ha visszatérően egy-egy írása megjelenhetett az írónak, itt Valent G.-nak, valamelyik újságban, folyóiratban.

*

A trilógia során végig ismétlődnek a történetben olyan elemek, melyek a devianciacsoportba tartoznak, például az öngyilkosság (II., 23. o.), amely meglepi és óvatosságra inti a főszereplőt. Mindhárom kötetben visszatérően jelen van a nikotin- és alkoholvágy. Sőt még

²⁰ Sem a hatvanas-hetvenes években, sem ma nem tud az író *csak* az írásaiból megélni, vagy legalábbis csupán igen kevés nagynevű és befutott író. [Megj.: F. J.]

az alkoholfüggők korabeli elvonóintézetei közül a legvégső állomásának neve is megemléttetik: Nagyfa – ami már bírósági úton szerez érvényt az elvonásnak, a kényszerelvonó legsúlyosabb fokozata. (III., 14. o.) Ez a helynév csak úgy be van dobva a szövegbe, minden további kifejtés nélkül; ebből az feltételezhető, hogy abban a korban, amelyben a történet játszódik, majdnem mindenki tudja, hogy ez mit jelent –, mikor figyelmeztetik Valentet nagyfokú italozására. Azért jócskán akad még antialkoholista is a történetben...

A szexuális másság maga is deviancia-csoportot képez abban a korban, amelyben a regény játszódik. (Egyik deviancia vonzza a másikat...)

A kiskorúval való szexuális kapcsolat szintén büntethető kategória. Ám nem kerül sor az elkövető törvényi felelősségre vonására; sem a kislányokat megrontó tanár (I., 329. o.), sem a kiskorúval szeretkező (III., 240. o.) fiatal férfi esetében. Ezek az elemek a főszereplő személyes története mellett igen súlyos kórjellemezők, a társadalmi *kor* kórjai.

*

A kötetek nyelvezete, beszédmódja a történet során részben állandó, részben változó jegyeket mutat. Mindvégig kiemelkedik a tájleírás, általában a leírás – az ironő tájleíró tehetsége vitathatatlan. A visszatérő önelemző részleteket lassan haladó, a felnőtt életben is változó önértékelések, helyzetértékelések követik. Valent G. és szerelmeinek beszédhelyzetei az első kötetben egy olyanféle beszéd-játszmarendszer alkotnak, ahol a szereplők egymás érzéseit, lelki állapotát tudakolják, egymásra és saját érzelmeikre reflektálnak, ezekre be is

szűkülnek. A második kötetben elkezdődik a párbeszéd megváltozása. A felnőttek beszédstílusa a dominánsabb, a szereplők hosszabb mondatokkal, gondolataik indoklásával adják elő mondanivalójukat; bár még vissza-visszatér, főleg magasfeszültségű érzelmi helyzetekben, (majdnem) a korábbi beszédfordulatok alkalmazása. Itt jegyzem meg, hogy a második kötetben van egy nagyon jól felépített *monológ*, amikor a párbeszédhelyzetben az egyik szereplő értelmez, indokol, vitatkozik önmagával és beszélgetőtársával (aki közben meg sem szólal), végül a drámai csúcson elhagyja a cselekmény/történés színhelyét (mintegy levonul a színpadról) (II., 405-406. o.). Prosszer G. Júlia ezt (és még több hasonlót is) nagyon jól fogta meg naplóregényében. A harmadik kötetben a párbeszédekben jelentős minőségi változás érezhető, az író főszereplője és beszélgetőpartnerei is az előzőekhez képest sokkal jobban fejezik ki magukat. A kötetekben lévő tartalmi átkötések jól megoldottak, a társadalomról, a kor kapcsolati és érdekrendszeréről jó ütemű, és találóan megírt sorokat lehet laza összefüggésben találni. A főszereplő szocializációja, identitása kialakulásának menete is a kötetek több részletéből érthető meg (rakható össze), ahogy fenti elemző elmélkedésemben ezt megpróbáltam.

*

A kötetek mindegyike önállóan is olvasható, az előzőektől függetlenül, illetve azokat nem ismerve.

Jelenleg az internetes antikváriumokban a kötetek részben megtalálhatók, a *Naxos felé* ritkábban bukkan fel.

A kötetekről: puhafedelűek, fűzésük időtálló. Igen nagy terjedelműek – talán érdemes lett volna több, kisebb

kötetben megjelentetni. Láthatóan van kötésmargójuk. Times típusú betűvel készültek, az első kötet 12-es betűméretűnek látszik; a második kötetben ez jóval kisebbnek hat (bár a méret kb. ugyanaz mint az előző köteté) a halvány nyomtatás miatt; a harmadikban visszatér a felismerhető 12-es nagyság. Alig található bennük korrektúrázási hiba. Van viszont az első kötetben egy rajz (I., 307. o.), amelynek egyik feliratát a korrektor igencsak javíthatta volna, mivel ez kiáltó hiba. Az első kötetben előfordul betűméretében eltérő pár sor; a második és harmadik kötetben viszont valószínűleg pénzügyi okok miatt rendkívül halvány a nyomtatás.

További kötet megjelenésekor jobb lenne a jelenleg elfogadott szabvány szerint tördelni a kötet elejét (szerző-cím; a szerkesztők névsora, stb., például az Európa Kiadó szabványmintái szerint).

Mindhárom naplóregényben (főleg az elsőben) a szerző bőven közöl az általa szeretett és ismert klasszikusoktól, és amatőr irodalmároktól is verseket (jelölve az alkotót), és saját rajzait. Az író valószínűleg engedett a hangulati hatásoknak, saját naplóregényében (talán) ismerősi, baráti körének is igyekezett helyet adni. Ezt nem tartom szerencsésnek, mivel fellazítja a szöveg áramlását, és nem biztos, hogy jelentőségüket az olvasó az író szándékai szerint érti meg.

Aki csupán erotikát, a testi szerelem módjainak leírását keresi, az csalódní fog ezekben (és valószínűleg a következő) regényekben. A több évtizedet átölelő élettörténetben nemcsak az egyén, a főszereplő és mellékszereplők fellobbanó és kialvó, vagy állandósuló szerelmi érzéseiről van szó – épp ezért lehetett a naplóregények tartalmát csoportosítani (társadalom,

társadalmi kor jellemzői; egyéni általános szocializáció; egyéni identitás kialakulása; a kötetek tájleíró, általában leíró és párbeszédjellemzői), ezek a csoportosítások világítanak rá, hogy a trilógiában nem csupán a főszereplő érzelmi életének állomásai, hanem a kor, a környezet is bőven jelen vannak, ezek által válik az írásfolyam valódi regénnyé (bár épp ezek miatt válik olyanná, ami csak figyelmet igénylő olvasással érthető meg).

Érdemes lenne ezeket a köteteket ismét megjelentetni virtuális formában – ehhez a baráti kör talán hozzájárulhatna szkenneres, mozgatható szöveggént való feldolgozásával... –, esetleg az egyes epizódokat újraírni, tömörítettebb formában.

Prosszer G. Júlia negyedik kötete nagy valószínűséggel idén fog megjelenni. Tartalmáról tudom, hogy a korábbiak folytatása, de a történetet nem ismerem. Lezárható-e egy naplóregény? Milyen lesz a szövegszerkezet, a párbeszédhelyzetek bemutatása? Mi a vége, hoz-e a főszereplőnek feloldást, elfogadott élethelyzetet, megnyugvást, netán katarzist a következő kötet?

Végül: aki ezt az értelmezést olvassa, talán azt várja, hogy írásomat valamilyen irányú kritikával fejezem be. Ez nem áll szándékomban. Mindenki döntse el saját maga, hogy az olvasás során mit mondanak neki ezek az egymásba fűződő, áradó történetek.

Budapest, 2014 február 4.

FETYKÓ JUDIT: Recenziófélek II.

Budapest, 2014